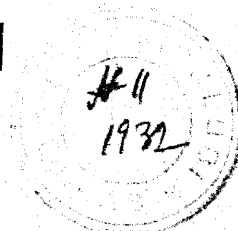

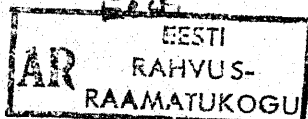
EESTI KIRJANDUS

1932 № 11

SISU:

- A. SÄÄRITS: Friedrich Reinhold Kreutzwald'i
ühiskonnasuhe.
- G. SUITS: Otto Wilhelm Masing kirjamehena.
Protokoll „Eesti Rahavalaulude“ edaspidise väljaandmise
nõupidamisest Eesti Kirjanduse Seltsis 23. aprillil 1932. a.
- B. LINDE: L. Tohver — Kreutzwaldi väliskirjanduslikust
eruditsioonist.
- J. ROOS: R. Antik — Eesti ajakirjandus 1766—1930.
- M. SILLAOTS: Gaston Leroux — Kollase toa saladus.
- P. HAMBURG: Kolm laste jõulunäidendit.
- O. LIIV: Jaan Rummo — Kõneoskus.
- PAUL ARISTE: Oskar Loorits — Estnische Volksdichtung
und Mythologie.
- H. KOPPEL: Märkmeid paari M. Veske lauludekogus
avaldatud luuletise kohta.
Eesti raamatute üldnimestik 1932. a. alates, 37. poogen.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI
VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1932 ASUTATUD 1906. XXVI

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.

Address: Vabriku 5, Tartus, tel. 2-81.

Toimetus: P. ARISTE (folkloor), H. KRUIUS (ajalugu),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsitõrjate tagasisaamiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsitõrjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsitõrju lühendatud kujul.

Talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Suurturg 12, Tartus, telefon 6-01, avatud äripäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläinud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbril korrapäraselt ilmumise aega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistest raamatukauplustest:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Suurturg 12, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Jaani 7, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Riiütlil 4, tel. 2-66.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

J. Krüger, Riiütlil 11, tel. 7-60.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastusühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.

SuurKarja 23, t. (2)15-13.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Viljandis: „Õpistu“, Lossi 24, tel. 74.

Rakveres: Joh. Triefeldt, Pikk 17.

Ühiskaubamaja Leo Erna, Tallinna ja Laada tänava nurgal nr. 24, tel. 2-76.

Kuulutused teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud 1—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXV (1930—1931) hinnaga 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Suurturg 12, Tartus, tel. 6-01.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

NOVEMBER 1932

NR. 11

Friedrich Reinhold Kreutzwald'i ühiskonnasuhe.

2

Juba eespoolne kirjeldus viitas Kreutzwaldi sotsiaaltundelisile häälestusile. Kreutzwaldi ühiskonnameelsuse jälgimisel saab meile üha selgemaks selle tähendus ta elusuhte põhisuundumusile. Leiame Kreutzwaldis terve rea arenenud sotsiaaltundelisi karakterijooni.

Kreutzwaldi religiooses kõlbluses näeme inimeste sama väärsust ja ühtekuuluvust: Kõigil on üks isa taevas, kes on kõik inimesed köitnud vennasidemega, olgu nende nahavärv mistahes. „Üks Jumal ning Isa on meil, üks maapind, üks tõsi, üks taevas“ („Viru lauliku laulud“, 1926, lk. 127). Universumi kodanikkudena, maailma ürgjõu suhtes on kõik inimesed võrdsed.

Armastuse käsund valitseb ses ühisriigis. Kreutzwaldi elukõlblus on puhta kristluse aade.

Me teame, et vana Kreutzwald oli vastuolus kirikuga. See oli protest ilmutuslike dogmade ja tegeliku kiriku-usu kõrvalkaldumise vastu Kristuse ürgsest õpetusest. Ent alati on Kreutzwald puhta kristluse elavaim pooldaja. Ta ei väsi rõhutamast armastuse tarvidust. „Nii palju kui meie armastame, nii palju elame,“ tunnistab temagi. „Kõik, mis väljaspool seda ringi on, on elutsemine, aga mitte elu. Nõnda kui taimekasv ilma värskes õhuta ja ilma valguseta kängu jääb, nõnda ka inimese süda ilma armastuseta ja osavõtmiseta“ (Kr. Koid. I, lk. 131).

Kreutzwaldil on tarvidus eestitada J. V. Widmann'i suur evangeelium ja ta peab selles ka omalt poolt arvukalt näitama armastuse käsulauale.

Kes meist igapäevases elus talitab Kristuse sõnade järgi? Seda teab ka see tihti sapine armuapostel:

„...Kristuse käsku: „Armasta oma ligemist kui ise ennast“ iga ühe kohta ei jõua [me] täita, sest et meie nõdrad oleme, ja meie mõted ja tahtmised kuskil nii jumalikuks ei lähe, et oma piinajatele surma valus andeks võiksimel paluda! Meie süda on kitsas pesake, kus sees enam ruumi ei ole antud, kui parajalt nende tarvis, kes meile kõige ligemad

armsad on.“ — Aga ta põhi on hea: „aga et süda aus einem elastischen Stoff gebildet wurde, sellepärast ei või tema sees ial kitsuse pärast pakitust tulla!“ (Kr. Koid. I, lk. 237 j.).

Selle armastuskäsundiga seltsib r a h u k ä s u n d. Oma kaugemas tagapõhjas on see opositsioonimees tõepoolest rahumees, ja õ i g u s e m e e s. On tüüpiline, kuis Kreutzwald kirjutab J. Adamsonile:

„Rahva sugude vahel, kes Jumala tahtmist mööda segamiste ühes kohas elavad, viha vaenu sünnitada, oleks raske patt, seda ei lähe ükski mõistlik inimene tegema, aga igaühel peab oma jagu inimese õigust olema, ja oleks ka, kui suuremat osa pimedus ära ei keelaks vaimu vabadusest osa võtta“ (Kr. Adams., „Eesti Kirj.“ 1909, lk. 197).

Kreutzwaldi rahumeelsus peegeldub ühelt poolt ses leplikuses, millisega ta suhtus sakslastesse.

Kreutzwaldi ühistunne näitab nõnda avarust, midagi kosmopoliitset, ü l d i n i m l i k k u.

Edasi võime meelde tuletada Kreutzwaldi seda isiklusest vaba t õ e - ja õ i g u s m e e l s u s t. See on tõe, siiruse, aususe, meelekindluse põhimõte. Samuti leiame Kreutzwaldi loomus otsesid humaanseid harrasjooni. Eks see ole k a a s a t u n n e ja a b i v a l m i s o l e k, kui Kreutzwald sõber Sachssendahl'i surma järele lesele ja orbadele asutab vaikselt abikassat? (vrd. Kr. W. Schultz'ile 27. IX 1856).

Iseloomulik on ka, kuidas Kreutzwald kava haub, kuis Leipzigis õppivat Mihkel Veske't toetada. Veske kirjad Koidulale ja Janssen'ile saatnud, kirjutab ta:

„Lubage siis pikemalt seda plaani Teie ette tuua, kuda ma asja korrale toimetamist välja olen arvanud ja tema täitmise pärast mitmele poole juba palumisi läkitanud. Peaks võimalik olema, et siin ja seal mõningad mehed ühel meelel enda peale võtaksid, esiotsalt aga kuue kuu peale, igal kuul 5 kunni 10 kopikad maksta, siis arvan ma sel viisil hõlpsalt 10 taalrit igal kuul koku saada, mis läbi võimalik näitab Vesket niikaua üles pidada, kunni riigivalitsuse poolt otsust antakse, kas abi sealt saab, ehk ei? — — — Kõik, mis Brockhaus ja Zarnke noore mehe üle kirjutavad, tõuseb temale austuseks, sellepärast ei taha ma väsida, teeradasi üles otsimas, kus temale abi võiks tulla. Toona eile saatsin kaks kirja Peeterburi...“ Jne. (Kr. Koid. I, lk. 191 j.). Kui Veske sealset toetust ei saa, läkitab Kreutzwald 25-taalrise vekslite tee (vrd. Kr. Koid. I, lk. 202).

Kreutzwaldi abivalmisolek ulatub e n e s e s a l g a m i s e n i. Blumberg jutustab, kuis Kreutzwaldi suurim meelega on olnud olla „tundmatu heategija“. Vaestele olevat ta oma koduapteegis ise valmistanud rohte ja üllatanud neid annetustega. (Dr. Reinhold Friedrich Kreutzwalds Leben. „Verhandl. d. Gel. Estn. Gesellschaft“ 1904, lk. 87).

Palju on rõhutatud Kreutzwaldi enesesalgamist arstiametis. Ta on püüdnud olla alati patsientide teenistuses, jättes isiklikud asjad kõrvale. Seejuures on ta tasuga väga mõõdukas olnud. H. Prants kirjutab Kreutzwaldist kui arstist järgmiselt:

„... Aegapidi hakkas ‚Võru tohtri‘ juures käimine enam rohkemena, milleks kahtlemata suurelt mõjus tohtriga ligem tutvumine, tema isikust lugupidamine. Kreutzwaldi kõrgeist vaimust ja suurest teadmisvarast polnud ta juures käijatel aimugi, aga seda mõistsid ja tundsid nad, et ‚Reutswald-tohtre‘ oli niihästi hoolas ja osav arst kui kõigiti inimarmastaja ja kaastundlik, aitamiseks alati valmis inimene. Otse vana-sõnaliseks oli saanud ‚hää tohtre‘ lahkus ja heldus temalt abiotsijate vastu. Oma terava silmaga ja osava pilguga võis ta hästi hinnata enda abitarvitajate varanduslikku seisukorda juba välimuse järele. Märkas ta, et oli tegemist jõukama inimesega, laskis ta sellel visiidi eest tasuda, selle juures aga siiski üldiselt mõõdukalt. Kuid nähes, et ta ees seisis vaene inimene, määras ta tasuhinna koguni madala ja jättis selle vahel hoopis võtmata. Olevat sedagi juhtunud, et, kuuldes inimese kurtmist, tal puuduvat rohu ostmiseks raha ja pidavat sellest nõnda loobuma, tohter haigele ise pistis raha rohu ostmiseks pihku. — — Väga tugevalt tõendab aga Kreutzwaldi tihti vahest liialdusse minevat heatahtlikkust ja halastavat meelt oma haigetega käitumises, et ta maja tulunduslikud olud jätsid mõndagi soovida“ (Päevaleht“ nr. 231, 1932).

Meile paistab siit liigutavalt ennastsalgav harda südamega inimene. Kui loeme veel mälestisi Kreutzwaldist kui tohtrist, siis paistab tema isik sealst parimas valguses. Tark tohter on olnud ka inimlik, hingeline lohutaja.

Olgu muuga, kuis on, aga omakasu püüe puudub Kreutzwaldil täieliselt. Ta pole elanud kõhutäiele; põlastust avaldab ta neile, kes müüvad end mammona eest.

Kaasatunne oma ainelises ja vaimlises viletsuses manduva suguraha vastu oli viinud Kreutzwaldi rahvakirjaniku-teele. „Raamatupanija“ võis teenida aja oludes aga vaevu „piiburaha“ (vrd. Kr. Juhan Weitzenberg'ile 3. II 1862, „Eesti Kirj.“ 1921, lk. 29). Vähenõudlik on olnud Kreutzwald selleski suhtes. Huviga kuulatame Blumberg'ilt Kreutzwaldi vähenõudlikkust enda raamatute kirjastamisel: ta olevat küsinud vähem, kui kirjastajad pakkunud ja maksnud (Verhandl. d. Gel. Estn. Ges. 1904, lk. 88).

Mingi sotsiaalne kohusetunne on olnud põhjaks Kreutzwaldi ennastsalgaval teol ja tööl. Kui teda tulnud tänama abi eest, saanud ta nagu kurjaks: tema polevat teinud muud, kui täitnud oma kohust.

On iseloomulik, mis Kreutzwald avaldab näiteks Koidulale:

„Teie kartus on tühine, kui arvate, et sulle pruukimine mul arvaid rahuilmapiilkusi ial saab segama. See on minu ainukene puhkamise aeg, misga vahevahel pääva ja murede koormat püüan kergitada, sest muidu elan ma kui lind puuksa peal alati ühelt poolt teise, kord üless, kord alla vintsutatud! Sest ei oleks suuremat viga, kui tervis mitte ei lonkaks, mis heitliku ilmade ja teiste mitmelt poolt puhuva tormide läbi natuke teelt kõrvale eksinud, — aga kibedad tallitamisid ei anna mahti enese peale mõtelda, kus teistel suurem õigus on ütelda: ‚Nii kaua kui jaksad, pead sa oma kohut täitma!‘“ (Kr. Koid. I, lk. 50).

Kaasatundlik kohusetunne on see, mis kõrgemale seisukohale jõudnud Kreutzwaldi laseb oma võimed pühendada madaluses kiratseva sugurahva teenimisele. Veel oma eluõhtul hoolitseb rauk viimse võlakohustuse lunastamise eest oma rahva vastu, pannes kirja „Kodutohtri“ õpetusi, et teda võlgnikuna mullarüppe ei süngitataks.

Eesti rahva heledamas minevikus näeb Kreutzwald kohustust ka heledamale tulevikule püüdmiseks. Olgu see kohusetundest või muust, üht aga peame rõhutama: Kreutzwaldi töömeelsust. Töömees on ta olnud. Püsiv töö on olnud kogu ta elu. See on sisaldanud orjahütist ülespüüdmist haritud inimese seisukohale, kuni kõrgeima teadustempli uste seljatahajätmiseni. See on sisaldanud 44 aastat arstielu, lõpu poole üsnagi töörohkeid aastaid; sellesse on mahtunud mitmekülgne kirjanuslik töö: otsene rahva ärkvelendus, huvirännud rahva minevikupärimusis, rahvussaaga ülesehitus, omakirjanduslike uudismaade asustamine; sellesse on mahtunud oma sõna jagamine algava rahvusliku elu avalduste kohta ja lõpuks — pidev enesetäiendus sideme pidamises raamatutega.

Hele joon ses töös on ülespüüde-tung. Kreutzwaldi hariduseomandamine on olnud visa ülespüüdmine orjaonnist, seesugusele ülespüüule innustas ta ka oma rahvast. Ja mitte vaid omale natsioonile, pigemini kogu inimsoole ihaldab ta valgust, vaimuvabaduse kiiri, nagu nägime eespool.

Kõigis meis kalduvusis esineb meile arenenud ühiskonnatundega inimene. Ja me leiame ka, et teiselt poolt me erak pole olnudki nii üksindusse-kiipuv ega ebaseltskondlik.

Teame, Kreutzwald on omanud võrdlemisi laia tutvusringkonda. Oma Võru nurgataguses on ta kirjavahetuslikke sidemeid pidanud silmapaistvamate eesti ja balti haritlastega ja välismaagi teadusmeestega. Püsivamas kirjavahetuses on Kreutzwald olnud Koidulaga, G. Schultz-Bertram'iga, E. Sachssendahl'iga, C. Reinthal'iga, W. Schultz'iga, A. Schiefner'iga, F. R. Fählmann'iga, J. Hurdaga, J. Adamson'iga, C. R. Jakobson'iga, M. Veske'ga, W. Schott'iga, J. Köhler'iga, A. Sjögren'iga, J. Krohn'iga. Kogukese nende isikutega on ta seisnud sõbra-vahekorras, nagu Fählmanniga, Schultz-Bertramiga, Sachssendahliga, Koidulaga j. m. t.

„Elu ei või meile ülemat ja kallimat midagi pakkuda, kui et kaks omasarnast hinge ühte kõlavad,“ kirjutab ta Koidulale (Kr. Koid. I, lk. 131).

Teame ka (muide pühendluuletiste kaudu Kreutzwaldi säilinud pabereis), et Kreutzwald on pidanud suhteid Võru baltisaksa koorekihiga. G. Blumberg jutustab, et Kreutzwald olevat tegevaimalt osa võtnud Krümmer'i pedagoogiumi dramaatilisist õhtuist, milline asutis kord linnakest vaimliselt tähelepandavalt elustanud. — Kreutzwald kuulus üliõpilasena organiseeritute

hulka. Jällegi jutustab Blumberg oma äiast, kuis see rauganagi Tartus „Estonia“ vanima elava vilistlasena meeleldi lasknud end kommerssidele viia ja noortega rõõmus olnud (Verhandl. 1904, lk. 87, 89).

Kerkib jälle esile küsimus ümbruse eraldavast mõjust Kreutzwaldisse.

Lõpuks märkame Kreutzwaldi karakteris veel rea elule kohandamise kalduvusi.

Kannatusjõud ja leppimus on need, mis seovad kinni elunoolte verised haavad. Näeme Kreutzwaldis nukrameelsust, aga mitte leegitsevat mässu. Leppimuse meelerahu vaotab sordiini karjatusile.

Eluosavuse tunnismärgiks on Kreutzwaldi hetkekasutuse oskus; see pole talle tundmata olnud. „Kõige suurem ja osavam kunst,“ kirjutab ta Koidulale, „siin elus on: igal juhtumisel sedamaid silmapilgust kinni võtta, mis ial teist korda enam tagasi ei tule“ (Kr. Koid. I, lk. 262).

Siia juurde tuleb rõõmu leidmise oskus: aeg ja aastad küpsetavad mõistuse viljateri, nii et lõpuks mesilasekoonuga osatakse ka kõigest vastumeelsest magusat imeda (Kr. Koid. II, lk. 39).

Lõpuks leiame Kreutzwaldi veel enesevastutavana. Kuigi ta ühelt poolt on alistuv saatuse raskele raudastele, kui ta lükkab inimeselt mõningaid vastutusi, rõhutab ta teiselt poolt tahte, mõistuse mõju inimese käekäigule. Mõistust, seda ta hindab valgustusajastusliku veendumusega. Mõistuse annetuse eest kiidab ta oma jumalat ja mõistust ühes kindla tahtega hindab ta elutee laternaks. „Nii pikalt kui igal inimesel võimalik on, oma õnne loomisel kangru tööd teha, võib ta vilu ilma paar graadi soemaks kütta, kindla tahtmise läbi,“ arvab ta (Kr. Koid. I, lk. 259). On peaaegu aforismeks kulunud Kreutzwaldi säärased mõttekõlksud kui:

„Meil seisvad abimehed peas ja põues,
Neid peame tarvitama elu õues“ („Lembitu“, lk. 114).

Või:

„...pole tarvis muud kui kindlat tahte:
Siis võiks ehk ühest ilmast teha kahte!“ (seals., lk. 76).

Ka manitseb ta, mitte jumala peale loota, vaid jumala abiga ise püüda.

Need on elule kohanduvad, enese eest vastutavad loomumomadused. —

Kirjeldatud Kreutzwaldi sina-suhte ilmuvuste raamiks vaa delgem lõpuks tema ühiskonnasuhet laiemas mõttes, peajooni ta patriootilises ja poliitilises meelsuses.

Kreutzwald on olnud patrioot, kel on südame peal isamaa-asi. Tal on olnud rahvuslikku julgust tunnistada end eestlaseks, mida nii mõnelgi mehel tol ajal ei olnud, ja ta on sõi-

delnud oma soo salgajaid. Ta pole radikaal, vaid leplikkusepolitikat ajav keskteelanene, lootes eesti asjale abi balti saksa edumeelsest elemendist.

Rahvuslik kohustus ja paremale tulevikule püüe on Kreutzwaldi patriotismi ideeliseks põhjaks. Loeme otsegu sellise loosungi „Lembitu“ sissejuhatisest, kus laenlik sõnastis avaldab uue ideoloogia:

„Mu laul! sa luige, kelle pehmed tiivad
Meid üleskandvad pilve piirteni,
Ja viimaks kõrge Taara kotta viivad,
Kust Vanemuine tuleb tagasi —
Kui Eesti pojad ükskord sihti näevad,
Mis tema sõrm neil ette rajanud:
Kes kõrgemale püüdnud ööd ja päevad,
Neid tulevik ei mata unust'ud.“

Edasi: Kelle silma viirastub see õnnemaa, sel tuleb meelde koidu tuleleek — hele minevik; nagu tuttavat teed käies näeb ta tulevast kodupaika, leiab uue keele otsegu vana laulutarga käest ja äratab unustushääled nooruslauludena, otsegu suubuv jõgi mäletab veel allikate aset. Lõpuks:

„Ma alustan! — oh kuule minu kõla,
Sa meie-aegne rahvas teraselt,
Ehk kustutame seega vana võla,
Kui healte kohin kostab ülevalt!
Ehk kuulvad need, kes enne meid siin eland,
Nüüd mullas ammu, ammu puhkavad,
Need, kelle laulud enne meid siin kõland:
Et Eestis laulikud veel elavad“.

(„Lembitu“, lk. 21.)

Vist võime siit küll tõlgendada idee: eestlaste väärikas minevik kohustab olevikku üles püüdma, ja tulevik on visal töö. Siin näeme Kreutzwaldi ennustuslikku rahvuslikku optimismi. Meil on teada Kreutzwaldi skepsist Eesti tuleviku kohta — sisemise saksastumise ja pealesurutud venestamise pärast. Saja aasta pärast arvab ta meil tõenäoselt olesklevat vaid „sakseestlasi ja vene eestlasi“, eesti keelgi olevat kustunud, nagu ta kirjutab Schultz-Bertramile (Kr. Sch.-B. 23. II 1864, 9. I 1870). Rahvuslikkuse alalhoiu instinkt ajab temas vastu sellele, nagu ta on vastu ministeeriumi alla seatava Aleksandri kooligi asutamisele, milles näeb vaid ehtsat „vene veskit“ (vrd. Kr. Koid. I, lk. 160, 395). Aga vähemalt luuleintuitsioonides püsib tuleviku hea usk, omades nagu mingit prohvetlikku tooni:

„Kaugelt nään koda kasvama...“ („Kalevip.“, I, v. 48).
„Aga ükskord algab aega,
Kus kõik piirud kahel otsal
Lausa lähvad lõkendama:

— — — — —
Kül siis Kalev jõuab koeu,
Oma lastel' õnne tooma,
Eestipõlve ueks looma“ („Kalevip.“ XX, 1047—1054).

Samuti: Vanemuine tuleb tagasi, kui eesti pojad näevad oma Taara rajatud sihti: kes kõrgemale püüdnud ööd ja päevad, neid tulevik ei unusta.

Seesugused sõnad pole vahest ilma sisemise intuitsioonita sõnakõlin, nagu oli see õõnes isamaapaatos kombeks ärkamisaja hilisemas põlves. Nad kõlavad pigemini kui luuletaja allteadlik aimus. —

Kreutzwaldi patriotism ei ole mitte kitsas natsioonirõhutus, vaid pigemini sotsiaalne rahvusesümpaatia. Kreutzwald on tolerantne rahvuseküsimumes, eesti rahvast tahab ta näha inimesväärses seisukohas teiste hulgas. Nagu nägime, omab Kreutzwaldi avar inimsusekäsitus midagi kosmopoliitset. See on religioosne humaansus, mis ei sea piire rahvuste ega nahavärvide vahele. Nii võib Kreutzwaldi kaasatunne ulatuda kogu inimkonnale, nagu on seda ta universaalse vaimuhariduse väärtustus ja nõue.

Meil pole märke Kreutzwaldi seisuste ja klassivahele teravamast eritelust. Keskteelase leplikkus on siin üldine põhimõte. Siiski on Kreutzwald sümpatiseerinud sotsiaalse kehvikkihiga, põlastades omakasupüüdvaid kurnajaid. Muide annab Kreutzwald näit. kirikumeeste politikale oma protesti „Lembitus“:

„Mis õnnetu on iga rahva sugu,
Kus tema higi tõistest prassiti,
Ja vaestel rasket tööd ja kannatud vaeva
Kõik ükskord tasuma peab — loodus taeva.“

(„Lembitu“, lk. 49.)

Võime tagasi vaadata Kreutzwaldi ühiskonnatunde märkjoonile. Näeme tema suurt religioosset ühtekuuluvust, mis samaväärtustab inimkonna üksikud liikmed. Näeme teda kui armu- ja rahuapostlit, tõe- ja õigusemeest. Märkame Kreutzwaldi kaasatunnet ja abivalmisolekut, mis küünib enesesalgamiseni. Märkame ta omakasupüüdmatus ja vähenõudlikkust; ta suurt kohusetundmust ja töömeelsust. Tajume ta ülespüüdlikkust vaimu. Paneme tähele ta seltskondlikkustki. Veel näeme ta eluoskust kannatusejõus, leppimuses ja enesevastutust mõistuse ja kindla tahte kui elumõjustaja väärtustuses. Taas näeme ta rahvuslikku kohusetunnet, ülespüüdu ja heausklikkust, ta kogu inimsoolistki ühistunnet.

Kõigi nende joonte pildis ilmub arenenud ühiskonnatundega sotsiaalne inimene.

Sellele pildile võime Kreutzwaldi ühiskonnasuhte lõppkokkuvõttes vastu tuua eespoolse ebaühiskondliku Kreutzwaldi pildi. Näeme eraklikku enda-armastajat, rõhutatud minatungidega;

näeme tugeva ühiskonnameelsusega sotsiaalset inimest. Ei ole raske tagasi vaadata, et esimene jääb viimase varju, et andmine ületab võtmise. Ent enne hinnangut vaatleme lühidalt Kreutzwaldi suhet naisesse.

4. KREUTZWALDI NAISESUHE.

Isiku suhe vastassooga on õieti ühiskondlik suhe, siiski on töösuhteist omaette iseseisvamaks eralduv inimese erootiline eluvahekord.

Seksuaaltungidel on teatavasti väga suur tähtsus üldises inimese eluvahekorra arenemises. Spetsiaalselt puht-erootilisel alal võivad need tungid oma kohandumisvõime järgi õnnelikke või takistatud lahendusi leida, mistõttu leidub nii palju erinevaid armastuse-vahekordi.

Me ei tea palju Kreutzwaldi armastuselust. Kreutzwald on olnud abielus ja lasteisa. Teame mõningat ta perekonnaelust, loeme ta küsimusekohaseid vihjeid, põhjalikumana seisab meie ees kirjades rauga kummaline kiindumus — Kreutzwaldi vahekord Koidulaga.

Kreutzwaldi vaate naise ja abielu kohta leiame kirjas Koidulale:

„Üks naisterahvas ei või täielikumalt loodud seadust täita, kui et ta ennast mehega ühendab, kus südame igatsemised mõlemilt poolt ühte lähevad ja kus juures muud võõrikut ajajad, kui raha etc ei leita. — — — Kõik teisi mõtted abielu miniku pärast on haigevimmalised, mis juba sellest tunnetakse, et naisterahva süda täieliku õnne ja rahu muidu ei leia, kui o m a s t majast ja — lastest. — — — Meie leiame kõiges rahva sugudes naisterahva laulikuid ja kirjanirkisi, kellest mõningid kuulsaks on saanud, aga kõik need prouad ja preilid olivad enam ehk vähem loodud naisterahva kohut täitmata jätnud“ (Kr. Koid. I, lehek. 11).

Teisal kinnitab ta, et abielu on naisterahva eluseadus, sest iga aednik ootab oma puust vilja (Kr. Koid. II, lk. 237).

See on elukohane vaade, nagu on praktiline ka Kreutzwaldi mõistusabielu hindamine:

„Ma olen mitmeti näinud ja tean, et ned mõnelt poolt nii põlastuse vääriliseks tehtud mõistuse abielud paremine korda lähevad kui need, mis armastuse joovastuses algatakse“ (Kr. Koid. II, 195).

Vist iseenese abielule sihib Kreutzwald, kui ta rahustab Koidulat enese kogemuste põhjal, et mõned mõistusabielud kübetki ei jää maha armastusõhinaist alatuist (Kr. Koid. II, lk. 242).

Kreutzwaldi abielust teamegi, et see on olnud eeskätt praktilise ilmega. Tema naist kiidetakse kui osavat majapidajat ning perenaist, kes aga pole küündinud osa võtma mehe vaimlisist püüdeist. Kui Kreutzwald avaldab, et ta naine pigemini tosina sukki koob, kui ühe laulu „Kalevipojast“ läbi loeb, võime küll

uskuda, et üksi rändas see kaunishing oma unistuste- ja aadete maailmas. Teiselt poolt on väidetud Kreutzwaldi naise väiklust, kiivust. On kaudseid andmeidki, kuis mõningad tormid, tingitud Kreutzwaldi naisest, on hämmeldanud ühtekõla vaikset pinda. Kui raskelt näiteks on mõjunud Kreutzwaldisse stseen, mille on lavastanud ta naine Koidula esimese Võrru-sõidu puhul.

Omasugust valgust Kreutzwaldi naisesuhtesse viskab ta vahekord Koidulaga, see omapärane vahekord poolkuivanud elutarga rauga ja õitsva vaimuka tüdruku vahel — abstraktne, nagu ta peasjalikult toimub kirjavahetusena, ja vaimne.

Mis on Koidula Kreutzwaldile, astub alasti esile teatava katastroofi puhul:

„Mis poisikese aimdus, mis nooremehe sonimine ja mehe meelekujutus naisterahva olemisest omale ette kujutas, see on minule Teie tutvuse läbi teuks ja tõeks saanud“ (Kr. Koid. I, lk. 284).

„Senna silmapilguni, kus üks õnnelik juhtumine mind Teiega tutvustanud, ei olnud minul veel kedagi „Ideali“ olnud, keda ma ülemaks oleks võinud pidada kui harilikuks naisterahvaks. Teiega on hoopis teisite lugu — Teie võite kui „Ideal“ mulle alati armas ja palvetuse väärt olla, ommetegi seisate Teie minu mõtes palju kõrgemal, kui et mul ial (kaa kui võimalik oleks aastade koormast peasta!) julgust saaks olema Teid abielu ehk armastuse päeltesse püüda kinnitada. Ühest Idealist ei taha ma enam kui üht olemist, kelle poole ma mõtes oma vaimu võiksin tõsta, aga ei mite säherdust, kes mulle päävliku sööki peab valmistama ja kõik majatallitused toimetada püüdma“ (Kr. Koid. I, lk. 281).

Edasi seab Kreutzwald oma ideaali nagu jumalikku kõrgusse:

„Nõnda on surelikkude seisukord kõrgema olevuse vastu igal pool selle lapse sarnane. Teie olete kord minu ideaaliks saanud, kelle poole minu vaiksed palved rändavad, sellepärast ei või ka kõige raudsem meel ega kõige kalgim külmus Teie poolt minu usutunnistust mitte kõigutada“ (Kr. Koid. I, lk. 285).

See on vaimne vahekord, oma piiris irreaalne platonism.

Kõigest sellest selgub meile, et Kreutzwald teeb vahet praktilise abielu ja abstraktse platonismi vahel. Ta hindab mõistusabielu, näeb naise loomulikku elu-ülesannet abielus. Selle kõrval kummardab ta ideaali, naise olemuse unistuskuju, kellega ta ei taha end abielus, armastuseski siduda.

Vististi on Kreutzwald rahuldunud oma praktilisest abielust, lesena on igatsenud sealjuures ta vaimne naisesuhe ning platonism.

Kahte palet näitab ka erootiline Kreutzwald: e l u k o h a s t ja f a n t a a s i a p ä r a s t. Tegelikus abielus suurimat armastust pole suutnud kujutada see fantaasiais elav idealist.

5. ANALÜÜS JA HINNANG.

Oleme näinud Kreutzwaldi suhet maailma, ühiskonda, seksuaalteeti. Tema metafüüsika on religioosne alistuvus, tema ühiskonnasuhe kirjeldatud minatungide ja ühiskonna-instinktide ristlus, ta naisesuhe — praktiline suhe ja platonism. Toetu alistumuses jumalale, ole kohusetruu, töökas, ülespüüdev, kaasa-tundlik, ära usalda teisi inimesi, kaitse end nende eest, kohastu ümbrusega, kuid ela üksi oma salatamate unististega, ela teis-tele, kuid ära salga ka ennast — umbes säherdusena paistab meile Kreutzwaldi eluplaan.

Mis on see oma olemuses ja põhjusis?

Religioon on inimliku nõrkustunde kompensatsioon. Pisi-kese isiku alaväärsus maailmaolemuse vägeva salapärasuse ees loob immaginaarse lahendussüsteemi, jumalasüsteemi; aga sellegi ees säilib see alaväärsuse-tunne. Kreutzwald on lahendanud oma kosmosesuhte traditsionaalse jumalakujutelmaga, kelle tah-tesse ning nõusse mahub inimene, kelle juures, sealpooles on inimese päris kodu. Ei võta see kilp aga temaltki inimliku piira-tuse tunnet. Kuivõrt see oli sügav, ilmub muide vahetult nende kujutelmaringidegi tundetoonis, millest ja mille abil Kreutzwald on loonud oma teoseis suure osa luulefigure. Näit. ühel pool: põrm, loom, nõtrus, jamps, võlg, ajalikkus, seatus; selle vastu: taevas, arm, koit jm.

Alaväärsuse-tunne kosmose ees on Kreutzwaldil suurem kui näiteks mõnel end kõiksuse samaväärse osana tunda-val panteistil. —

Eritelgem Kreutzwaldi ühiskonnasuhte avaldusi.

Kõige pealt Kreutzwaldi eraklus — mis see on olnud? Kor-dame enne, et see eraklus võib olla osalt vaid näilik, väliste olude — koha- ja töö-olude fiktsioon, mitte karakterisund. Osalt on ta siiski karakteri tõsiasi. Ja see pole oma olemuselt muud kui sobimatus ümbrusega ning autism.

Individuaalpsühholoogia ütleb, et eraklus pole muud kui isiku eluarguse kate ja kaitse. Eluargus keelab ühte sulada kol-lektiiviga ja varjab seda enesesepöördumisega. Ja oma olemu-selt pole ta muud kui allteadlik alaväärsusetunne.

Meenub Kreutzwaldi pihtimus oma noorpõlvest: kas ma inimesi pelgasin või, aga mul ei olnud õnne kellegagi usaldavasse ühendusse astuda, elasin kui ehtne paigamees, õnnelikumad tun-nid olid looduses, kaugel inimestest. Kuivõrt see on tabav, aga inimese argusega, täpsamalt öeldud — alaväärsuse-tundega saab seletada kogu seda Kreutzwaldi eraklust ning asotsiaalsust, mis laseb endas näha plaanlikku, eluargust katvat ning kaitsvat elustiili. Teiselt poolt paistavad meile siiski ka muud põhjusmotiivid, nimelt seoses selle eraklust soodustava ümbrusega.

Kreutzwald seisis kõrgemal oma ajast, nagu taotsetakse öelda. Kui ta oma vaimlisele intelligentsile, oma luulele ajastu kultuuritaseme tõttu laiemat vastaspoolsust ei leidnud, kui ta nii teataval määral üksi jäi, laseb see kohanematus end vähe siduda mõne allteadvuse eneseargusega. Pidurdavaks sisetundeks võib siin näha oma seisukohtade säilitamist, mittekohanemis-tendentsi, mis siin on võinud seista aga vahest just ühiskondliku viljakuse, kõrgemalepüüde teenistuses. Kreutzwaldi puhul on ikka rõhutatud ümbrusetaseme ja isikutaseme mittevõrdsust, ja seda tuleb igal juhul mõnda.

Ometi jääb püsima Kreutzwaldi ümbrusest sõltumatu eraklus, mis laseb end mingil määral seletada eespool-märgitud allteadvuse põhjusiga.

Enesesetõmbumus on tarvilik, sest pole usaldust inimesile ligineda; fantaasiad on vajalikud, sest ei suudeta teostada end reaalselt; idülliarbastus on tarvilik, sest ei suudeta end kodus tunda eluline keerises, — umbes nii laseb end tõlgendada see erakluse plaan, ja sarnaselt kogu see Kreutzwaldi asotsiaalsus. Auahnus peab mina maksma panema; kahtlus ja umbusk peavad olema valve-seisukorras; äge eneseväljenduse-tarve, opositsiooni-meelsus eellõõgi andjaks; liigne eneseusaldus, kohtumõistmiskaldumus, üleolek, pilge peavad olema alaväärsuse maskiks; uhkus, kangekaelsus, enesevabandus peavad oma seisukohti õigustama. See näib plaanikindla süsteemina, millele ühelt poolt võrdkujuks võib tuua siili: tundes oma nõrkust tõmbub kerra, hoiab okkad valvel ja lööb. See on kiduraks arvatud mina hellitus.

Nii siis: võime oletada Kreutzwaldi ühiskondliku eraklikkuse põhjaks mingi allteadvusliku puudulikkuse tunde ja viimase abil seda ebaühiskondlikkust seletada. Märkasime Kreutzwaldis kosmilist enese-alaväärtustust. Leiame temas ka teatava meheliiku alaväärsustunde. Mis on see naise liginematuks ideaaliks, pühakuks kõrgeleasetus? See on oma naise-arguse õigustus. Platoonika ei ole reaalne, sest ta on fantaasia. Ta pole ka tõsine armastus, vaid pigemini enesearmastus, sest iseene tõstniseks luuakse see unistuskuju. Üksnes tõsielus kõige oma loomulikkuse ja varjudega, vabas, siiras vahekorras võib sigineda tõeline teisearmastus. Platoonika aga on enesekaitse, kuid viljatu kaitse, sest ta on fiktsioon.

Niivõrt kui inimese puudused kompenseeruvad reaalselt, saavad nad produktiivseks ning sotsiaalseks, niipalju kui fiktiivselt, on nad kannatused. Pole enda-armastust kannatuseta.

Kreutzwaldi raskemeelsus, pessimism, vanaduslik elutüdimus — mis see kõik on?

Mitte vähe pole elu Kreutzwaldile haavu lõõnud. Ei tohi alahinnata Kreutzwaldi eluraskusi, ometi aga paistab meile ka,

et Kreutzwald on olnud murealdis, sügavasti mõjustatav. Jõuame jälle sellele minale, kes peab tähtsamaks sügavasti põdeda saatausehaavu. See norumeelsus, melanhoolia, elutülpimus — ühelt poolt laseb see näha endas seda mollkõla, mis heliseb kaunis-hinges tõsielust rahuldamatuse pärast. See rahuldamatus pole aga muud kui elu võõrus.

Me ei taha kivvi raiuda säärast Kreutzwaldi asotsiaalsuse analüüsi. Usaldame siiski väita, et Kreutzwald on olnud ka ebaühiskondlik, enesearmastaja, mis mingil mõdul on ulatunud märgitava neuroosini.

Selle tundepehkhuse tekkimist võime otsida küll Kreutzwaldi lapsepõlvest. Vahest kasvatuses, nagu Kreutzwald oma „Kullervo kasvatusesele“ vihjab: hällis valesti kiigutatud lapsest ei või midagi mõistlikku saada. Ega ole vahest mõisnikulaste mänguseltskonnaski või härrasmeestest kaasvõitlejate ümbruses võinud vaene aidamehe-poeg end lõplikult hästi tunda. —

Mida võib öelda Kreutzwaldi ühiskondlikkusest (common sense'ist)? Osa sellest võime oletada elumeele-kiduruse produktiivseks kompensatsiooniks, nagu Kreutzwaldi luuleelu kirjanduslikku teostust, ta vaimlist ülespüüdu j. m. Suveräänsemana näeme ta kaasatunnet, enesesalgamist, omakaspüüdmatust, kohusetruudust j. m. See on olnud harmooniline, sotsiaalselt viljakas maailm. —

Jääb küsida Kreutzwaldi sotsiaalsuse ja asotsiaalsuse ulatust. Meile saab ilmekaks see püstitatud elulekohanemise motiivides: isiku ühiskondlikus suveräänsuses, solidaarsuses, initsiatiivis ja produktiivsuses.

Kreutzwald pole olnud takistamatult eluga ühtesulav ega täiesti enesevastutuslik. Ta on olnud üldiselt siiski eluoskav. Ta pole olnud solidaarsuses täieliselt tolerantne ega muudki; aga ta on olnud siiski kaasinimesi samaväärtustav, läbi ja läbi humaanne ja sotsiaalse kohusetundega inimene. Tingimusetu on ta tööviljakus.

Et olla sääraselt solidaarne, peab omatama arenenud sotsiaaltunnet; et olla sääraselt produktiivne, peab omatama tugevat ühiskonnameelsust. Viimase varju jäävad Kreutzwaldi mina-instinktid, ta pole elanud sedavõrt endale kui ühiskonnale. Neuroosi, väära enesetunnetuse peale-ehitiseana tundub ta endarmastuslik mehhanism, ta üldine struktuurpõhi näib heana. Kes meist on vaba nõrkusist? Võru humaanne tohter, veendunud rahvakasvataja, inimesvaimu heledaile mäeharjadele ülesnäitaja pälvib altruisti nime. —

See kuju saab harmoonilisemaks ajastu taustal. Ajastu isikuväärtustus õigustab ühelt poolt ta individualistlikku elementi. Kuivõrt läänetormide järellaineline on olnudki balti vaimuelu, kuivõrt mitmesugused tuuled on painutanudki kasvava Kreutz-

waldi vaimulatuva, on ühelt poolt romantismi pinnas idane-
nud ta tõeterad ja teovili.

Näeme seda ta minevikukultuses, ta tõkeluule romantilises
põhilaadis, kiindumusega Lenau mureluulesse, Houwald'i saatuse-
kurbmängudesse, Widmann'i otsivasse-trotsivasse maailmaküsi-
muste-eposesse.

Ent ka romantism on oma põhiolemuselt mingi rahutu,
norutundeline elusuhe. Oma kannatuste ja üleolekute kõikumuse-
ga on romantism ühelt poolt mingi märtrigeeniuse süsteem,
neurootiline stiil. Romantikud on erakud, kes ei kohastu elu-
nõudeile, vaid loovad „elu halluste“ vastu kaitseriigi — ideaalide-
maailma, kus siis võimas on eluarg indiviid. Ajastu mõjud ka-
jastuvad Kreutzwaldi romantilises maailmas.

Kreutzwaldi mõistuseväärtustus, valguselepüüd, vaimuvaba-
duse põhinõue, avar humaansus — pole seegi aja-allikata, see
juurdub varasemast vaatevoolust — ratsionalismist. Me
ei saa nende ajavoolude mõjusid Kreutzwaldi sotsiaalsuhte suun-
dumustega otseselt samastada, mispärast ei tarvitse viimastega
kokku langeda ka nende määravahekord. Niigi aga näivad esi-
kohalisena vist pärimused valgustusajast.

Romantikareaktsioonilise tänapäeva huvisäiling Kreutzwaldi
vastu, võib-olla on see ühelt poolt sellest.

*

Rakk rakule ehitub inimkonna igipuu. Ta ladvaoksad on
võrsunud alt võsukesist, nad toetuvad veelgi tüviku surnud rak-
kudele, ja nad hindavad oma kandjaid. Evolutiivne ühiskond
hindab edasiviivat oma liikmeis.

Elades mõjustab isiksus ümbrust oma eluviisiga, järeletu-
lijad võivad austada suurt isiksust kui eeskuju.

Meil on, mida hinnata Kreutzwaldi isikus.

Vangutame pead Kreutzwaldi inimlikkude nõrkuste puhul,
muu seas ta kirjandusliku soliidsuse kahtlustusel; kuid meil on,
mida alati hinnata Kreutzwaldis. See on inimsus, kohusetunne,
töömeelsus, edasitung. Seesuguste joonte piiriks võib olla
igavesti paistev täisnimese kõrgus otsata.

Varemad põlved on alati austanud Kreutzwaldi isiksust.
Pisut muutunud on meie hinnangud nende omast. Hindame
meiegi Kreutzwaldi vaimuärksust, kuid selles mitte luulegeeniuse
tiivajõudu, vaid avara vaimu valguselepüüdu, edasitungi. Aus-
tame meiegi „eesti südant“, kellele põlnud ükskõik oma rahva
saatus, kes tundis end eestlasena, aga mitte vahest enam seda,
et ta julgendas eestlaseks tunnistada. —

Surematuna säilib inimese töö. Töö on, mille järgi ühis-
kond pea ainuüksi vaeb oma lahkunud liikmeid. Meie ülesanne
pole olnud käsitleda Kreutzwaldi tööd. Kuid see on tuttav, ja
me võime Kreutzwaldi täielisemalt hinnata.

Pisimalgi positiivsel tööil on progressiivne tähtsus kollektiivis; on aga töid, mis säilivad elavana peale oma looja kustumiski — loodud kultuurväärtused. Hindame Kreutzwaldi rasket teekonda orjarest kuni läbi haridustempli, tema mahukat tööd ta otsesel kutsealal, lõppotsust otsime aga sõnatarga töötulemusist. Nendeks on Kreutzwaldi mitmekesised kirjanduslikud ettevõtted — rahvaõpetuslikud raamatud, folkloorilised harrastused, „Kalevipoeg“, luuleteosed.

Peame tunnistama, et suurema osa Kreutzwaldi teoste väärtus on ajalooline. Kreutzwaldi rahvaõpetuslike raamatute väärtus on väike, nende tähtsus piirub oma ajaga; tänapäeval eriti hinnatavad pole ka ta rahvaluule-harrastuste tulemused; suurem osa ta luuletöistki ei ütle tänapäevale palju. Leidub siiski püsivama väärtusega palasid ta luules ja enne kõike elab olevikuski „Kalevipoeg“. „Kalevipoeg“ on surematuim sellest, mis Kreutzwald on meile pärandanud.

Meile tundub, et Kreutzwaldi on tublisti idealiseeritud, ta suurust liialdatud, nagu on idealiseeritud kogu ärkamisega. Tänapäev ei või seda pooldada. Ent ta ei jäta arvestamata seda relatiivset oma-ajalist tähtsust; me ei tohi unustada, et küps vili kultuuritöös võib areneda ainult haritud pinnas. Kreutzwald on olnud eeskätt pinnaharija, seemendaja, vähem valmisvarade looja. Aga sel teerajamisel on meie rahvuskultuuris suur tähtsus. Peale selle on Kreutzwald istutanud ka mõne õie, mis on suutnud tänini hoida närtsimata oma krooni.

Piisab kõigest sellest tunnistamiseks, et Kreutzwald on jõudumööda täitnud oma osa enda rahvuse murduvas kevadevees, oma koha inimkonna kosevoolus. Ülespüüdva valmuna oma isikus ja töös, oma rahva innustajana uuele koidule pälvib ta ikka meie meeldetuletamist. Teda siin mälestades kui ka oma lipule motot kirjutades ei leia me sündsamaid sõnu, kui:

Kes kõrgemale püüdnud ööd ja päevad,
neid tulevik ei mata unustud!

(Lõpp.)

Ado Säärits.

Otto Wilhelm Masing kirjamehena. 2

5.

„Meie jut jäi vimati polele“ — nii algab suulise kõnevormiga rakendatud essee *Ehstnische Originalblätter für Deutsche* 1816. Ilmus vindunud raamatulise rutiiini vastane väitlusraamatuke. Tungis järsku esile O. W. Masingi kallak kõnekeelsusse¹⁾.

¹⁾ Uue tee murdja „indem er die Umgangssprache in die Literatur einführte“ ka Ahrens'i iseloomustust mööda — *Grammatik der ehstnischen Sprache* 1843, eessõnas.

Vaidluskiri spetsiaalhariduse ja poliühistoriliste teadmiste väärtussuhteist, kõrgema koorekihi hääli ja vastuhääli kajastav üksikõnelus, ning maakeeli! See oli suleharjutis, mil ei puudunud uudsust. Pealkirjaga *Ehstnische Originalblätter* oli autor tahtnud öelda: ta katsevihk pole mitte tõlgitud, vaid algupärane, omast peast ja otse eesti keeles kirja pandud.

„Se hul tulkumisse möllamine ei kõlba kuhugi“¹⁾.

Juba raamatukese pealkiri, samuti saksakeelne eessõna ei jätnud kahtlust selles, millist lugejat pidas autor silmas. Kaasaeget peenemat seltskonda. Eesti proosaesseed arendades taotles O. W. Masing hea maakeele oskuse, saksameelsuse ja prantsuse lihvi ühendamist — mitte asjata ei lisandunud galliakultuurseid huvisid ja mõjustisi juba ta noorpõlve kujunemisse. Muidugi ei takistanud Masingi ratsionalismi imbunud prantsuse järelklassitsismi ja entsüklopedismi sademed teda kiitmast enesekohase põhjapoolse intelligentsuse edasijõudmist. Ühtlasi targa ja lõbusa stiililäike taotluses keeritab meie kumera ninaga kirjanik argumente ja anekdoote, tarib eesti, saksa, prantsuse, ladina ja kreeka keelt kokku. Milleks? Selle tõendamiseks, et saksa rahvus oma üldteadmiste ja erioskustega ikkagi käib üle kõige. „Punnetus peaks pallese tulles“ sel vastuväitlejal, kes inglaste kirjatundmist ülearu eelistab sakslaste saavutistele. Ja palun, „olge nii hea, ja üttele, missuggused prantsusse kirjutajad saksama mestest üllemad?“

„Muud kui agga Woltärist pallun mitte räkida.“ See olnud nagu... „meie kaddunud Lehrberg se suggune, kelle sarnatsed arwast ilmale sünniwad“²⁾.

Vaadake, milliseks meeleheaks on need algupärased leheküljed välja antud. See on galantsemaid kiitusi saksa vaimu suurusele kohalikkude allelanikkude keeles. Arvustanud saamatuks ja kohatuks seniseid saksa värsieestistisi (Schilleri *Laul rõõmule* sandis maakeeles on „jamsilauluks“!), otsustas O. W. Masing näidata harimatu rahvaidioomi paremat ja targemat proosaväärtustamist. Ta *Ehstnische Originalblätter für Deutsche*, kavatsuseks eeskuju anda selles, „kuidas eesti keeles tuleb kirjutada ja konstrueerida“³⁾, oli mõeldud enne kõike nende noorte kaassakste tarbeks, kes ülikoolis õppides valmistusid avalikesse ametitesse kodumaal. Pastoriametiga piirdumatu teemavalik oli autori arvates põhjendatud, — kohtunikkude moraalsele kohustusele maakeelt õppida pannakse eriti rõhku, pooldatakse eesti keele tarvitussuhete õiguslikku ülendamist. Parajasti käsilole-

1) Masing Rosenplänter'ile 24. VIII 1816.

2) *Originalblätter*, lk. 18. A. Chr. Lehrberg, baltlane, ajaloolane, Vene teadusteakadeemia liige, suri 1813.

3) Masing Rosenplänter'ile 14. V 1817.

vate reformide käigus julges Masing eesti keele avalik-õigusliku tunnustamise lausuda soovitavaks ja oodatavaks ¹⁾).

Julge mees oma ennekuulmatute nõuetega! Nii ülistab M. Lipp *Ehstnische Originalblätter für Deutsche* püüdesihte. Seda heroiseerivat kujutlust tuleb ometi pisut tasandada ja jagada. Kirjanduslikud katsed madala maakeele ülemseisuslikuks adopteerimiseks algasid ju ammu enne Masingit — pulmalauludega, õnesoovidega. Hilisemaist eelkäijaist nõudis Fr. Arvelius balti saksa haridusekandjailt eesti kehva kirjakeele ja kirjavara põhimõttelist avardamist, rikastamist, peenendamist, sest et orjaks sündinud eestlase seisukord talle enesele ei võimaldavat kultuurse täienemise vabadust ²⁾). Edasi Merkel'i tuttavad tulised tundetoonid — ka eesti keele kõlavuse ja loomuliku rikkuse ülistus kuulus Merkel'i hoogsate ümberhinnangute paatosesse. Ühenduses Tartu ülikooli avamisega oli asutatud eesti keele lektoraat. Eks manitsenud ka rektor Parrot, filantroopiline välismaalane, tänulikule lugupidamisele neist töödtegevaist inimestest, kes oma alanduses olid õnnelikumate toitjad! On teada, et Parrot balti kõrgema hariduse alusküsimusi sidus kooli- ja kohtuolude parandamisega, pärisorjuse kaotamisega ³⁾). Ega olnud ülemseisusliku tähelepanu kallutus eesti keele õpinguile ja õigustele mingiks ennekuulmatuks üksikürituseks liiatigi sel ajamomendil, kus kohaliku enamusrahvastiku vabastamine pärisorjusest oli kerkinudki päevakorraks, kus *Beiträge zur genaueren Kenntniss der ehstnischen Sprache* oli käima hakanud. Oli ju eriti Masingist noorem, aga entusiastlikum Rosenplänter kaaslasid kogudes õhutatavate juhtlausetega teed signaliseerinud eestisõbralisele balti patriotismile. Kõik balti sakslased, kes eestlaste keskel elavad ja nendega asju ajavad, oli Rosenplänter üles hüüdnud, pastorid, kohunikud, mõisnikud, kaupmehed võivad ainult siis paremini oma kohuseid täita, kui nad eesti keele korralikust oskusest enam hoolivad ja eesti keele edendamise vajadust taipavad ⁴⁾).

Liikumisse kaasa tõmmatud, Rosenplänter ligemaks etteaatlejaks, avaldas O. W. Masing omapäraselt aristokraaditseva praktiku auahnust. Ta *Originalblätter* ilmus otsekui selle näitlikuks täidesaatmiseks: saab külakeeleski arendada balti ülikooli kuuldesaali kõlbavat ja suurima saksa salongi sobivat teemat, kui aga arendajaks on suutmistelt ja meelsuselt kohane mees!

Raamatukese 28-leheküljelise vaidlusesse lõppu oli lükatud 6 lehekülge värssi — kaks laulu *Padi Hinnole*. Need on Masingi enesekohase mõtte esimesed nähtavalekerkivad riimikäigud

1) *Originalblätter*, eessõnas.

2) Fr. Arvelius, *Über die Kultur der ehstnischen Sprache*. 1792.

3) Fr. Bienemann, *Parrot und Alexander*, lk. 113, 119.

4) Rosenplänter, *Über die Notwendigkeit, sich eine genaue Kenntniss der ehstnischen Sprache zu verschaffen — Beiträge II*.

eesti keeles. Ta Lüganuses koostatud aabits oli omal ajal sisaldanud küll ka mõningaid värsiraasukesi; kuid need olid kas laenatud või hoopis iseseisvusetu ilmega. Vana taadike Paadi Hinno ta originaalbrošüüri tagapõhjas on salakaubavedajaks, vägijookide „mugleriks“, ja otsekui ürgjanusele buršimaitsele vastavat „rummikese“ mangumist jorutab siin matsi mõlku, aga tõgavat tolku naljalaulik. Tõtt öelda, üsna luuletu naljalõust. Küllap ta tagamõtteks oli sugeda üht Tartu rahvakalendri kirjutajat (kelleks ei osutunud vist keegi muu kui Ph. v. Roth). Autor oma raamatukeses arvab, et ei maksa pead vangutada laulu läbisegi jookslevate „sõnahüüdude“ („sannahüod“) pärast. Kuid tsensor, Roth *junior*, vangutas nähtavasti pead ja kaalutles, kas need kahtlased mõttekäigud siin ei peitnud ka inglite („*inglid illusad kui nukkud*“), põrguhava ja paharettide pilget. Kitsa värava tahta on hoopis kinni jäänudki käsikirja kolmas pilkelaul *Krap*, mis muu seas sisaldanud järgmise salmikese:

Nenda kuida puttokessed
Taimi ärranäriwad,
Nenda nende juttokessed
Maakeelt ärranäriwad ¹⁾.

Nii üllasesseistliku proosaväitlusega kui materdava vemmälvärsiga näikse O. W. Masingil olevat olnud praktiliseks eesmärgiks pakkuda võrratut eesti keele õppetundi. Tundub, nagu demonstreeriks ta mitmekeelsete tsitaatide ja allakriipsutatud eesti sõnaleidude rohkusega otse imestluse pärast võistlevaid keelevõimeid ²⁾). Kuid *Ehstnische Originalblätter für Deutsche*, vastuokkiline *contradictio in adjecto*, sihtis märgist mööda. Imestlus-effekt jäi tabamata. Matsipõlguses ja muus eelarvustes sitkete sakste poolt võeti Masingi katsevihk külmalt vastu ³⁾). Võõristati ta mõttesfääri iseäralikku seost maakeelega, ei saadud ta neologistlikust väljendusosavusest aru. 1817. a. vabanenud eesti keele lektori koht ülikoolis täideti Masingist kahtlemata nõrgema pastori ja maakeele asjaarmastaja L. W. Moritz'iga.

Pääseda akadeemiliseks abiõppejõukski, balti poegadele ja teoloogia üliõpilastele kas või tasuta õpetama eesti keelt, rahvalikku kateheetikat (omast kogemusest ütleb meie kirjamees teadvat, kui raske on koduneda rahva keele ja vaimuga) — see oli ometi üheks O. W. Masingi kipiavaks siidamesooviks.

Ehstnische Originalblätter für Deutsche esimesele katsevihule ei järgnenud teist. „Enneaegset lomokest“, „sada aastat

¹⁾ Masing Rosenplänterile 26. VIII 1816 „Jätko-kirjas“.

²⁾ Ajakirjas *Neue Inländische Blätter* 1817, lk. 66, artiklis *Über die sogenannten undeutschen Sprachen*, kiidab nimimärk M. pastor Masingi „põhjalikku ja paljutöötavat eesti keele tundmist“. Nimimärk M-i taga on juba Recke-Napiersky näinud O. W. Masingit.

³⁾ Rosenplänteri *Beiträge* soovitusel polnud suuremat mõju.

liiga vara sündimist“ kahjatses Äksi sulemees oma Pärnu sõbrale. Ons ajalugu O. W. Masingile andnud õiguse? Kui eesti keele ja kirjanduse hariduslik-sotsiaalne tõus on tõeks saanud, siis küll teisiti, kui see mõlkus Masingi meeles¹⁾): eesti vaimuviljelus on tõusnud eestlaste omapõhjalise arengu protsessis, pöördunud balti saksa ülakihilise ideoloogia vastu. Kuid tarvituskõlvulisi äratusi ja väärtusi — neid on siiski võinud pärandiks jaguneda ka maailmavaateliselt eemalduvast etletöötamisest.

Jälgigem edasi O. W. Masingi harrastusi. Esseistlikus eneseteadvuses haavunud, trükkikusidki katmatu vaevanägemise pärast kibestunud, kähvatas meie ägeda loomuga aumees alguses: „Kunagi ei kirjuta ma eesti keeles enam midagi“²⁾). Näis, nagu leiaks ta õnnelikumat eneserahuldust oma kirikumõisa ja majapidamise kohendamises, uue sepikoja ja veski püstitamises. Kuid asjaõiendused purjus vene podrätsikutega ja „herrnhuutlastest kelmidega“ tõid tüütavaid pahandusi. Kõigi tegelikkude rassimiste keskel vajasis keelemehe anded ja huvid meeletahutust. Pettumustest hoolimata ei heitnud O. W. Masing oma harrastusi eesti kirjakeele kohendamiseks. Ei loobunud oma kangekaelsest ideest saksa-eesti kauaseid keelepatte tõmmata reformide elevusse, eesti keele loomulikele õigustele teed avada ülateadvusse. Aja puudusega või tervislikkude häiretega tingitud kirjutamisahtrusest Rosenpläneri ajakirjas ei pea järeldama Masingi huvivähesust. Masingi osa estofiilsuse häälekandjas, kuni 1817. aastani anonüümne, ei küündinud pealegi väljapoole kõigiti märgatavaks. Nagu nähtub Masingi kirjavahetusest Rosenpläneriga, on *Beiträge* toimetaja oma usaldusmehele Äksis ühtetihti saatnud enese ja teiste käsikirju arvustamiseks.

Potentsiaalselt sisaldab see kirjavahetus kõike. Eesti sõnastiku, semantika, grammatika küsimused huvitavad meie sõpru elavalt. Kuuleme O. W. Masingi grammatika kavatsustest. Aga need olid tegelikus elus askeldaja keelised märgitused ja juhuslikkude jõudetundide impulsid. Ei läbenud need tiheneda Hupelit kummutavaks süsteemsuseks. Ei tootnud elulähedase kirikhärra sulg Äksis mingit niigi kompakset keeleõpilist artiklit, nagu seda oli näiteks Kadrina pastori A. Knüpfer'i *Über die Bildung und Ableitung der Wörter in der ehstnischen Sprache (Beiträge III ja VIII)*.

Märkitabav reaalsuseärksus — see käis O. W. Masingi meelet üle kõige. „Möhtlen mitto korda halledussega selle vaese

1) „Da wir Deutsche Vorgesetzte, Richter und Lehrer des Ehsten sind, er selbst uns in seiner Sprache seine Eltern nennt, und uns als solche verehret: so setzt die Billigkeit voraus, das der Pfliegbefohlene seine Bildung von uns zu erwarten habe; auch kann sie ihm niemand anderer geben“ — Masing, *Ankündigung, Beiträge VIII*, lk. 163.

2) Masing Rosenplänerile 14. V 1817.

Frey peäle, kes kõik omma ello aeg kirjutand, ja omma rammo ja aega kirjutamisega ärra kullutand,“ osatas Masing narriks näidatud Saaremaa hanesulemeest kirjas Rosenplänterile¹⁾). Järelejätmatult mõnitas senise raamatulise keelekaanoni murdja P. H. v. Frey klassilist „umbpimedust“. Masingi enese estofiilne harrastus toimles teisiti. Näete, tsiteeritud kiri Pärnu ideelisele paarimehele oli maakeelne — „sest et ialgi innimenne voerast keelt õlpsamalt kätte ei sa, kui kirjutamisse warral; ehk kui temma üht keelt, olgo missuggust õppind, ja tedda ei tahha käest kautada“. Eesti keeli kirjutamine on siin nii siis harjutusliku ilmea, katselist laadi lõbuks, aga intelligentses kirjavahetuses aja kohta haruldane.

Pole ime, et Rosenplänteril Masingi esimest pikemat eesti-keelset läkitust aastast 1816 soov oli jagada oma ajakirja lugejatega²⁾). Muist kirju on meie sõbrad eesti keele harjutuseks sedasi vahetanud pärastpoolegi. Üheks harrastuslikuks enese-rahulduseks O. W. Masingi proosaläkitustes on ajuti ja tujuti sekka lükatud värsiekspromptid. Hetkesünnitistena erinevad need mõnevõrra tolaaegsete saksa-eesti luulepärimuste „kõrge- mast stiilist“: segavad konventsionaalseid värsiväljendisi madalama kõnekeele elementidega, taotlevad paiguti üleva ilmset parodeerimistki. Neist on Rosenplänteri ajakirjas avaldatud (osaliselt või täitsa väljaspool konteksti) näiteks *Epistel 19-nema Decembri pärrast*, 1817, ning sellega liituv *Postscriptum*³⁾), *Epistel laisa kirjutajale, temma nomimiseks ja häwituseks temmale läkkitud*⁴⁾). Samasse liiki kuulub ka *Impromptu als Gabe froher Laune in froher Gesellschaft*, „bei der Gelegenheit, als der berühmte Sänger F... etwas Ehstnisches ju hören wünschte“⁵⁾).

Mis puutub nende sõbralik-seltskondlikkude juhuriimide hinnangusse, siis on järeelhuvilistest juba J. Jõgever lausunud tänapäevgi vististi paikapidava otsuse: „Luulelist väärtust ühelgi neil kolmest laulust ei ole“⁶⁾). Need on prantsuslik-intellektuaalset mõlku värsikõlksutised familiaarselt riimitud proosas.

Juhuslikud assotsiatsioonid ja visandlikud vaated — need on iseloomulikud ka Masingi teadlevale asjaarmastusele. Võiks kõnelda ta uurimisekspromptidest. Nii väljendab *Beiträge IX* vihu kirjapõimikus avaldatud *Zweiter Brief* Masingi kaugelelibisevaid keelelisi mõttemõlgutusi. Rosenplänteri poolt tõugatud arvamust lausuma soome-ugri keelkonna algeliste — siis alles

1) Masing Rosenplänterile 24. VIII 1816.

2) *Beiträge XI*, lk. 92 jj.

3) *Beiträge XVI*, lk. 162—164.

4) *Beiträge XVI*, lk. 166—167.

5) *Beiträge XII*, lk. 151.

6) Jõgever, *Saja aasta eest*, ajak. *Eesti Kirjandus* 1907, lk. 103.

üllatuslikkude — sugulussuhete kohta¹⁾), leiab Äksi keeletark, et eesti grammatikale pole ei ungari ega lapi keelest mingit kasu. Küll aga võivad õpetatud kombinatsioonide, tähelepanuäratavate hüpoteeside, julgete etümoloogiatega peatada ja huvitada teadusehümulist: „Durch alle die ursprünglichen Sprachanfänge kommt man endlich mit dem Lappen, Ehsten und Hungar ins Hebräische, ja sogar ins Irische, durch dieses ins Phönizische...²⁾). Samuti nagu aja- ja ruumikaugete keelte vahel, esinevat ootamatuid sarnasusi ka rahvajutundite vallas. Kuigi O. W. Masing ei sõbrusta igasuguse eesti „rahvalori“ („dummes Larifari“) kogumise ja kirjapanekuga³⁾), on ta imestunud, et eestlaste suus liigub muinasjutte, mis meenutavad näiteks muinasklassilist Polyphemos'e lugu *Odüsseias*, valge linnu mustaks (kaarnaks) muutmist *Ovidius'e Metamorfoosides*⁴⁾).

Kuid mitte säärase umbkaudsete oletuste alalt ei tule otsida O. W. Masingi ehtsamaid võimeid. Vaadagem teda maakeele praktikasse, eesti kirjakeele arendamisse ja parandamisse puutuvais küsimustes. Neis liikus meie auväärt valgustuspastor ja konsistoriuminõunik tõeliselt asjatundlikumal põhjal ja uenduslikumal teel kui vaevalt keegi ta kaasaegseist estofiilidest.

Segase maakeele „tõnkamine“ pidi valgustuma! Ägedus haaras O. W. Masingit kirikus ja kirjanduses kanoniseerunud žargoonisõgeduse ees. Enesepimestuses ekslevate sakste silmade avamine oli Masingi esimeseks publitsistlikuks püüdeks. Mis saksaks sündinud rahvaõpetajate juures nii kaua oli jäänud tagaplaanile, seda kiputas nüüd alguses varjatud, siis varjamatu nimega sulg esialale: saksapärase eesti kirjakeele ja raamatukõlgastiku arvustust, rahvasuust õppimise vajadust. Raamatulise ebaeesti keele autoriteedid on O. W. Masingi silmis oma väärtuse kaotanud. Genuiinsed vanad eided ja väetid lapsedki olevat usaldatavamad keelejuhid. Ärgu sõber Rosenplänter häämas-tugu, kui ta koguni külakõrtsist on mõnda õppinud (elulähedane Masing käis ju laatadel, talitas oma viljavedu Tartusse, Tallinna). Ratsionalistile omane sihipüüdmine lahutab Masingi eesti keele viljelust irratsionaalsest primitivismist: „Ei püüa ma seda mõista, mis eestlane purjus peaga laulab, vaid kuidas ta selge aruga ja tähtsamail puhkudel oma mõtteid väljendab⁵⁾).

Iseõpiliku õpetaja meeles mõlkus eesti grammatika tuletus arukast elavast keelest. Oma grammatikat ei saanud ta kunagi

1) „Aber nicht hätte ich geglaubt, dass die Sprache dieses Lumpenvolkes soviel Berührungsseiten mit anderen Völkern in der Vorzeit und Gegenwart habe“ — Masing Rosenplänterile 24. XI 1816.

2) *Beiträge* IX, lk. 11—12.

3) Masing Rosenplänterile 10. I 1818.

4) *Zwei chstnische Volksmärchen*, ajak. Neue Inl. Blätter 1817, lk. 113.

5) Masing Rosenplänterile 30. XII 1818.

valmis. Masingi teened piirduvad sel alal poleemiliste puistamiste ja katkendlikkude eeltöödega. Niigi leiab Masingi aja kohta ületamatu praktiline eesti keele tundmine ja ta otsustusvõime loomulikkude keelereeglite rajamiseks järglaste poolt ikka lugu pidamist.

Kuid oleks ekslik kujutella: kõik valgus Masingile, kõik vari ta vastastele! Selleks polnud Masingi keelevaated mitte ainult liiga visandlikud, olid ka komplevad ja tujukalt meelevaldsed. Läheks üksikharuliseks lähemalt näidata aina targa teiste arvustaja põhjendamatu enesekindlust ühes või teises eesti keele küsimuses. Nüüdislugeja ei leia selles näiteks midagi laidetavat, kui „vaene Frey“ kirjutab „linna- ja maarahwas“ linna- ja maaelanikkude mõttes — Masing aga mõistab „maarahwale“ rahvuse tähenduse (nii oleksid ka eestlastest linnaelanikud „maarahwas“). „Sõawäest“ mitmust moodustada ei kohuta meid keeleliselt — Masingile oli see „grammatiliseks jõleduseks“. „Keigekõrgemat palluda p a l l a w a s t süddamest“ — seda mõnitas Masing palavikus palvetamiseks. Saksapärase eesti kirjakeele vastu sõideldes ta ise „oskab õieti hästi selle peäle“, „pikne löi Kärkna mõisas opmanni tubba põllema“ jne. Enesekohaste rahvakeelsete kogemuste ja elamuste meelegeaks püüab ta kirjakeelde kangekaelselt sisse tuua sääraseid murrakulisi iseärasusi nagu „õ t s i m a“, „k õ h h e n d a m a“, „õ m m e t i g i“, „õ t s e k õ h h e“, „t õ e“, „õ e“. Sealsamas on ta valmis lubama „sannale“ eluõiguse „sõnna“ üle. Ta ei luba aga „tarkade meeste“ tüüpi sõnade kongruentsi: ta genitiivi üldreeglis on mitmusliku nimisõna määramine ainsuses püsiva omadussõnaga („targa meeste“). Seda reeglit keerundab ta ometi millegi pärast kongrueeritavate eranditega nagu „pissikenne“, „wallato“.

See keelepraktik leiutas õnneliku õ-tähe. Aga kaugelt mitte kõik ta algatused pole osutunud praktiliseks ka ortografeerimisküsimustes.

6.

„Meil on puudunud avalik elu ja avalik sõna,“ kirjutab O. W. Masing korduvalt. „Kui aga igaiüks enese ette askeldab sedasi, nagu ta tahab, kus mingi avalik laitus teda ei pane mõtlema, seal peab esinema palju maitsetut ja valmimatut“¹⁾. Pakitseva publitsisti kärsitusega üritas Masing ise 1817. a. uue estofiilse ajakirja asutamist, mille nimeks pidi olema *Kritisches Journal der ehstnischen Sprache und Literatur*. Seda pidi ilmuma kolm viisku aastas. Eeskava oli ligikaudu Rosenplänteri *Beiträge* püüete taoline²⁾. Kriitiliste otsustuste teritamine kumas seejuures läbi juba omaks võetud pealkirjast. Kirjavahetusest Ro-

¹⁾ Masing Rosenplänterile XI 1816.

²⁾ *Beiträge* VIII, lk. 161 jj.

senplänteriga võib aimata, et Masingit täitsa ei rahuldanud ta Pärnu sõbra toimetamisviis, mis sallis kõiksuguste eestihuviliste vaadete, väidete ja vastuväidete avaldamist, mis Äksi poolt põhjust andis soovida, et „eesti rahvaluule vördjate“ trükki sõelumine oleks „õpetlikum“¹⁾ jne. Rahvaloomingust kui luulest huvitumine ei mahtunud ju O. W. Masingi mentaliteeti — suhtumises eesti leelovärssi oli ta P. H. v. Frey paarimees.

Uue eestihuvilise saksa ajakirja asutamine nurjus. Ei läinud täide O. W. Masingi lootus võita mõisnikke oma patriootilise häälekandja metseenideks²⁾. Ei ahvatelnud kuigi palju ka ta ametivendi, eestlaste hingekarjaseid, tuua töötatud eestikeelsed algupärandid, sõnastiku rikastused, grammatilised aforismid, ilmuvate teoste arvustised, endiste näitlikud parandused. Masingi ajakirja kuulutus on kogunud ainult 83 ettetellijat³⁾, ja kavatsus vaibus.

Uus pettumus, aga O. W. Masing löi käega. Ei kähvatanudki seekord: „Enam ei ürita ma saksa keelele midagi eestihuvilist!“ Visa tahtmisega ebaeestilist žargooni parandada sakste keskel murdis ta nüüd oma grammatilist pead eriti eesti kirjaviisi küsimuste kallal. Vana saksa-eesti kirjaviiši revideerimisvajadusest ja tähestiku täiendamise soovitavusest oli ta vihjanud juba oma *Ehstnische Originalblätter für Deutsche* eessõnas⁴⁾. Rosenplänteriga vahetatud sõnumikud selgitavad lähemalt ta suunavõtet. Juba 1817. a. paigu katsetas Masing nende eesti sõnade täpsamat ortografeerimist, mille õiget hääldamist ja mõistelist üksteisest eraldamist oli eksitamas puudulik märkimine. Mitte-eestlase vaeva vähendamiseks nii raske keele õpinguis kaalutles Masing siis õ-tähe moodustamist, muljeerimise märkimist, muidki vana kirjaviisi uuendusi.

Lisatõuget uuenduste teostamiseks sai Masingi rakendav mõte. Sakste kasuks mõeldud algatusega ühtis aimus: kirjaviisi tarbekohased muudatused võiksid hõlbustada ka rahvalikke lugemisraskusi, harjumatute juures liiatigi⁵⁾. Ja ülafäärilises eestiharrastuses masendumatule Masingile oleks nagu väim peale tulnud otsida õpilikumaid ja tänulikumaid lugejaid — otsida neid alumisest kihist. Oma püüete rakendamist algeliste rahvatarvetega silmas pidades kavatses ta esmalt oma nooremast põlvkonnast koostatud aabitsa parandamist ja täiendamist; kuid uuendatud aabits viibis siiski veel mõne aasta võrra. Selle asemel sai ta pähe katsuda perioodilise häälekandja asutamist maa-

¹⁾ Masing Rosenplänterile 10. I 1818.

²⁾ M[asing], *Über die sogenannten undeutschen Sprachen* — ajak. N. Inl. Bl. 1817, lk. 66.

³⁾ Masing Rosenplänterile 2. II 1818.

⁴⁾ *Originalblätter*, lk. VIII.

⁵⁾ Masing Rosenplänterile 5. I 1817.

keeles. 1817. a. lõpul kuulutas O. W. Masing avaliku kirjaga, et ta tahab välja anda väikest ajalehte maarahvale. See oli esialgu kavatsatud kuukirjaks, püüdesihiga tuua „mõistlikku lugemismaterjali“ teadmatute hulkade kasuks¹⁾. Seegi pakitseva publitsisti kavatsus ei pääsenud hõlpsasti teostuma: võimud, kindralkuberner ja maapäev seisid esiootsa vastu. Rahvakeelse publitsistika mõte pidi veel võrksate takistuste vintsu vedama, enne kui *Marahwa Näddalaleht* sai 1821. a. käima hakata.

Kuid meie kirjamehes virgunud tung oma valgustusideid ja keelelisi püüdlusi aktiivselt kanda rahva sekka ei jäänud norutama ajalehe-küsimuse lahendust oodates.

Isa musta ametikuue kandja, aga püha alliansi puhangud ärritasid seda Ch. Wolf'i järglast 18. sajandist. Tundus, nagu oleks otse vagatseva ilmutususe kõvenev propaganda O. W. Masingit ergutanud ettevaatlikule vastutegevusele. „Kust nüüd õmmetigi sedda usku, õtse kui püssist lastud, kõrraga uskmatate süddamessse ni paljo piddi tullemä?“ kirjutas Masing Rosenplänterile suure „killa ja kõllaga“ peetud reformatsioonijuubeli puhul²⁾. „Weljeste rahwa“ kasuks antud armumanifest 1817. a. oktoobrikuul on Masingi arvates „ämmeldusse kaupa nõuetud“, nagu ta seda meelehärmaga pahutas sõber Ignatius'ele³⁾. Samas eestikeelses kirjas Ignatiusele teadustas mõistuse harimise pärast muretseja:

„Minna ollen Jummal parrako nüüd selle kiusatusse sisse sattunud, et ramatud maarahwale ollen kirjutamas. Jubba nelli lehte ramatu-katsuja-kohto käest trükkimisse lubba sanud.“

See raamat oli *Pühhapäwa Wahhe-luggemissed, mis Otto Willem Masing kirjutand ja wäljaandnud*. Essimenne jaggu. Tartus 1818 (IV + 168 lk. 8°).

Väljaande sihimääruseks oli ühendada mõistlikku ajaviidet tulusate õpetustega olemasolu nähtustest. Eesmärk on autori poolt põhjendatud pea samuti algelis-praktiliselt, nagu seda olid teinud Arvelius, v. Willmann, v. Luce. Oma raamatu saksa-keelses soovitusel, trükitud ajakirjades *Neue Inl. Blätter ja Beiträge*, seletas O. W. Masing, et maarahvas pühapäeviti vähem kõrtsi paigus priiskaks või lojuslikult puhates vedeleks, kui tal oleks meelepärast mõtlemisele virgutust. Säärast lugemist pakuda talupoegse vaimutühjuse täitmiseks ütleb raamatukirjutaja olevat olnud oma ammuse tahte. Keelelised raskused olevat teda aga siiaamaani tagasi hoidnud. Kolmkümmend aastat rahvaga kutseliselt seltsinud ja rahvakeelt õppinud, usaldab ta nüüd vii-

¹⁾ Vrd. Masingi kiri Rosenplänterile 30. XI 1817.

²⁾ Masing Rosenplänterile dateerimatus kirjas 1817. a. lõpul või 1818. a. alul.

³⁾ Masing Ignatiusele dateerimatus kirjas 1818. a. alul.

mati välja tulla oma annakuga¹⁾). Ta rahvaraamatu eel olevat käinud kauased suulised harjutused, mis alanud väikeste vestlustega looduse ja taevaalaotuse imedest juba Viru-Nigulas. Kus ta puudulik eesti keele valdamine väljendust takistanud, seal on huvitunud kuulajad teda aidanud oma sõnaleidudega²⁾).

Mida püüavad siis *Pühhapäwa Wahhe-luggemissed* lähemalt vaadates? Jumalasõna täienduseks juhatada „Jummala teggude“ tundmisele avaras nähtavas maailmas, äratada mõtlikule veendumusele, „kuida Jummal keik asjad vägga targaste seädnud“³⁾). See on *Pühhapäwa Wahhe-luggemiste* sünteetiline idee. See juhtidee läbib stseeniti esitatud loodusimede kirjeldisi, lülib lihtsale teadmatusele huvitavaid andmeid võõraist maist, rahvaist, elutingimustest, kommetest. Kõike seda kannab 18. sajandist päritud „loomuliku teoloogia“ kasvatuslik kavatsus: „Olgu inimene loodud Lapi külma mäestikku või Aafrika kuumia liivakõrvesse, Looja heldus on temale igas olukorras võimaldanud küllalt õnne ja rahuldumise ainet ja kannab tema eest alati armastavat hoolt“⁴⁾). Kasvagu õige truualamus Jumala suures ja targas majapidamises!

Vaiitud lugemismaterjale veelgi lähemalt vaadates leiame tendentsi seda tõendiada, et hädad ja kitsikused on Jumala armulised seadeldused inimese teovõimete virgutamiseks. Vastandina loodusandide ahtrusele kolekülmade ja ülipalavate taevakaarte all ängab O. W. Masing teiselt poolt pikema rea kujutisi rikkalikult õnnistatud Ida-India maist, elanikest, aaretest, loomadest, taimedest. Aga ärgu lugeja arvaku, et Vana-India imemailgi võiks maitsta paradiislikult muretut õnne-elu. Tervist nõrgestav kliima, hirmsad murdjad, mürgised maod, rohutirtsud, vesipüksid teevad seal inimesele palju kahju ja hirmu — „iggal maal on head ja pahha leida“. Võrreldagu lõpuks vanast ajast saadik kuulsate ja tarkade hindude usuõpetust selle „Ehwangeli-umiga“, mida meie maal „sure waewaga hakkati kulutama“⁵⁾). Ei taha O. W. Masing küll seda varjata, et hindu rahva pühades kirjades on palju mõistlikku õpetust leida — tutvustuseks toob ta piibliparalleelideks sobivaid näiteid „Wedami“ käskudest ja tarkussõnadest. Kuid hindu tõeraamatuisse ja jumalateenistusse on segatud ka palju niisugust rumalat ebausku ja raiskuvat muret, „mis meie, kui õntsaksteggewa tõe tundjad naeruks panneme“⁶⁾). Mõelgu lugeja oma esivanemate — pimedate paga-

1) *Neue Inl. Bl.* 1818, lk. 190 (*Anzeige*).

2) Masing Rosenplänterile 17. XII 1814; *Beiträge* XII, lk. 40.

3) *P. W.-luggemissed*, eessõnas.

4) A. Ahlquist, *Viron nykyisemmästä kirjallisuudesta* — *Suomiseerias* 1855, lk. 55.

5) *P. Wahhe-luggemissed*, lk. 145.

6) *P. Wahhe-luggemissed*, lk. 147.

nate — pahale pärandile. Siis teab ta midagi valevaimude kar-
tusest ja nende „värskega“ meelitamisest.

See oli piibliusklike vaadetega kohandatud pühapäeva-
lektüür. Ennæ Voltaire'i jüngrit, kellele kõik inimesed on „ühhe
essiwannemitte järgmised, Adama lapsed“! See oli rahvalik
valgustuspastor, kes mõistusepärest silmaringi laiendust püüdis
ühendada „raamatute raamatus“ ilmutatuga. Oma teose saksa-
keelses sihiseletuses põhjendas autor piiblile toetumise kasu.
Jaolt õigustavat piibli poole pöördumist üldse rahva teadmiste
juhatamine usundlike vaadete suunas, Jumala juurde. Jaolt
asetavat meie maarahvas igale pakutud raamatule iseenesest
säherduse nõude. Kui see nõue mitte pole rahuldatud, siis kut-
suvat ta kõige tulusamat toodet „tühjad luggemised“¹⁾. Ja
nii ei sega meie pastorlik ratsionalist tarbekohaseid piiblitõdesid
mitte ainult inimeste olustikku. Ka mõistmatute loomade elu sele-
tustesse sobib vältimatu pühakiri. Paraja piiblitõdega morali-
seerib Masing vargil käinud pärdikute käitumist, kes saagi pärast
kisades ja kiseldes ei märka karistava püssimehe liginemist.
„Tulleb sedda räkides se kallis sanna mele, mis Salomo õppe-
tusse Sannades 10. p. 28. s. loeme, kui ütleb: *Õigede lotus
on rõõm, agga õelate otaminne lähheb hukka.*
Sedda ahwidestki nähha“²⁾.

Ei saa salata, et säherdune „loomulik teoloogia“ mõjub
nüüdislugejasse veidralt.

Kuid O. W. Masingi *Pühapäeva Wahhe-luggemised* ilmu-
sid piibliseltside hooajal ja tugevneva herrnhuutliku reaktsiooni
õhkkonnas. Kuigi Masing vagade vennaste misjonitööd kaugete
paganate pöörmises märkis kristliku kiitusega, on kohalikud
herrnhuutlikud mõjumehed talle vastu astunud telgitaguse lai-
tusega. Äksi kirikhärra raamat juhatavat inimesi jumalasõna
juurest kõrvale! Vennastekoguduse hooldaja Förster on Masin-
gile Tartust selles mõttes kirjutanud. Talupojale polevat ta hin-
geõnnistuseks tarvis Jumala tegude tundmist kehalikus maailmas.
Õnnistegija olevat maailma kroon, Jeesuse Kristuse armutund-
mine kõige tarkuse a ja o³⁾. Palamuse köster ja tähtis vennas-
tekoguduse tegelane Nava Hindrik saatnud põhja-eeesti keele-
alale kuuluvaile herrnhuutlastele ringkirjalise hoiatuse. Juba
Masingi raamatu pealkiri teotavat vagade seltsi, sest et nemadki
oma pühapäevaseid palvetunde kutsuvad „pühapäeva wahhe-
luggemised“. Sisuliselt pakkuvat aga raamat „tühja paljast
ilmalikku asja“⁴⁾.

1) *N. Intl. Bl.*, lk. 191.

2) *P. Wahhe-luggemised*, lk. 136.

3) Masing Rosenplänterile 2. II 1819.

4) Masing Rosenplänterile, seals.

Kas tõttasid *Pühhapäwa Wahhe-luggemisi* pooldama ja levitama O. W. Masingi kutselised ametivennad? Taotles ju siis enamik teisigi balti pastoreid keskteed käia ratsionalismi ja pietismi vahel. Aga Masing kiusas neist mööda, mitmed olid ta poleemiliste teravuste läbi isiklikult riivatud. Sealtpoolt suhtuti uude rahvavalgustuslikku teosesse ükskõikselt, kui mitte vaenuiliselt viltu ei vaadatud. Ühte võõristuse põhjust oli autor oma konservatiivsete kaasaegsete ja kaassakste juures õieti ette arvanud: see peitus ta tõukes senise eesti kirjakeele harjumuste vastu¹⁾. Väliseltki silmatorkavaks uuendumärgiks *Wahhe-luggemistes* oli eesti õ-hääliku esmakordne graafiline märkimine (ja autori idamurrakuline kallak tegi ta vastse õ-tähe esinemise liiatigi pealetikkuvaks). Seesmiselt kippusid *Wahhe-luggemised* oma sõnastikulise ja tähendusõpilise rikkusega hoopis ületama eesti keele vaest härrasoskust ja kirikutarvitust. „Kõikidele olid nad enam või vähem arusaamatud,“ kirjutas Rosenplänter avalikult²⁾. Ühed on Masingi keelt arvelnud üheks murrakuks, teised teiseks; kolmandad on öelnud, et kogu raamat kubiseb „dorfirmidest“.

Samas *Beiträge* vihus andis Rosenplänter sõna pisutharitud eestlastele tunnustuste lausumiseks. Avaldas ärksamate küla- ja mõisameeste liigutavaid eestikeelseid tänukirju *Pühhapäwa Wahhe-luggemiste* koostajale. Kõigist takistustest hoolimata leidis Masingi pakutud vaimutoit siin-seal hästi suupärast vastuvõttu. Ei saa küll üldistada: „O. W. Masingi jutustused maailma maadest ja rahvastest päris neelati lugejate poolt“³⁾. Kirjaoskus polnud ju orjaikkes pääsenud kuigi laialdaselt levima, ja raamatutähed olid aabitsa „pookstavidest“ saadik kümneks jumalakartuse käskluseks, Kristuse kannatustesse pühitsusteks, vaimulikuks lugemiseks, kohustuslike vaimuolendite viirastuseks. Kes olid paremad lugejad kirja veerivaist hämarik-eestlastest? Üleloomuliku lunastuse ja õnnistuse järele haletsevad vagalased. Taipas keegi loomuliku maailma paistesse ja kaugustesse näitamist hinnata „kalliks ramatuks“, siis oli Masingi raamatu müügihinnakski 1 rubla 80 kop.

Nõnda võisid ta raamatut omandada eeskätt nõukamad ja jõukamad ebavabadusse astuvast pärisrahvast — arukamad küla-koolmeistrid, mõisakupjad, õpmanid, aidamehed, möldrid.

Pühhapäwa Wahhe-luggemiste esimesele osale ei järgnenud teisi. Lubatud teise ja kolmanda osa kavatsus⁴⁾ ei teostunud (teise osa sisuks pidid olema Lääne-India looduse ja rahvaste kirjeldised jumaliku tarkuse valgel). Ettevõtet ei halvanud vis-

¹⁾ Masing Rosenplänterile 2. I 1818.

²⁾ *Beiträge* XVI, eessõnas.

³⁾ Jõgever, *Saja aasta eest* — *Eesti Kirjandus* 1907, lk. 209.

⁴⁾ *P. Wahhe-luggemiste* eessõnas.

tisti mitte O. W. Masingi teiskordne naimine — prantsustunud itaallanna Caroline Picaluga. Siiski ta rahvavalgustuslik „kõrge tarkuse raamat“ — meenub Lätist G. F. Stender'i *Augstas gudribas grahmata* — jäi poolükkuks. Meie enesekirjastuslikku kirja-meest pidurdas küll enne kõike praktiline kartus, et raha ei tule tagasi. Tasumatut enesekulutust ei kaevanud Masing mitte üksnes sõber Rosenplänterile. Ta jagas oma muret seekord ka väiksemate ja lihtsamate vendadega. „Aulik õppetaja,“ kirjutas Papperi küla pime koolmeister Mälletu Jaan Räpinast vastu, „minnu! on kül halle südda se perräst, et teie nisugguse armastusse tö läbbi ollete enesele suurt kahju teinud“¹⁾.

Veel 1823. a. tõendas O. W. Masing, et ta *Wahhe-luggemiste* raamatut vähe tuntakse — „mitmed ja mitmed kihhelkonnad ei teagi, et tedda ilmas on“. Ka algeline eesti lugejaskond ei osutunud nii siis küllalt kandejõuliseks ta teoste tarvitajana.

Igatahes valmistas see väljaanne Masingile rõõmugi. Tal oli rõõm kuulda üksikuist märkavaist lihtlugejaist ja ettelugejaist jõukuvaid imestlushääli, mis talle mitmelt poolt kinnitasid, et ta mitte asjata polnud vaeva näinud ja kulu kandnud.

Ei võinud ta *Pühhapäwa Wahhe-luggemiste* kogudus küll kiiresti kasvada üle maa. Kuid seda tänulikum oli vastuvõtlikkude vaimustus sellest „kallist ramatust“, kust leida, „mis veel silm ep olle näinud, egga kõrw kuulnud, egga mõistus arwanud, egga meel mõistnud“. Nagu fenomenaalse maailmatarkuse ja piiblitõdedega „salwitud õppetajale“ vaatasid Masingi alandlikud austajad, soovisid talle „tuhhande armo ning õnnistusse“ tasu „siin ilmas ning pärrast sedda seal iggawesses ellus“.

Esmakordne teadustamine maailmast teadmatuile! Jah ning ei. Oli ju noil aastail käsikirjalises ringkäigus eestikeelseid misjonilehtigi, mis tõid sõnumeid vennastekoguduse pioneeridelt, kaugeilt paganamailt, ja mida ette loeti palvemajades³⁾. Teiselt poolt oli praost Berg 1811. a. avaldanud 130-leheküljelise aabitsludemiku — *Uus ABD ja Luggemisseramat* — osalise ülevaatega looduseriigist, seletustega mõnest tähtsamast loomast ja tundmaõpitavast taimest, viie maailmajao algteatmetega, õpetusega Jumalast. Kelle kätte oli puutunud *Sarema Jutto ramatu* teine osa aastast 1812, see oli võinud lugeda Lepiku Juhani eksootilistest seiklustest Lääne- ja Ida-Indiasse. Palju matkanud, õppinud, koju tulnud, jutustab see v. Luce resonöör⁴⁾ kõiksuguseist võõraist maist, Jamaikast ja Siberist, annab seletusi maakera ulatusest ja päikesesüsteemis liikumisest. Ei ole planeetide korrapärasest ringlemist, sootulukeste sündi, riigikorralduste tekkimist, milles halli aimu valgustaja mitte ei näitaks Jumala suurt tarkust.

1) *Beiträge* XVI, lk. 70—71.

2) *Marahwa Näddalaleht* 1823, lk. 330.

3) Sellelaadilisi käsikirju leidub EKIA's.

4) *Sarema Jutto Ramat* II, lk. 42 jj.

Masingi *Pühhapäwa Wahhe-luggemissed* jagasid ja teisen-
dasid nii siis kaasvalgustajate poolt juba maakeeleski ettetöötatud
ideid. Kinnise silmaringi avardamine kosmoloogilise jumalus-
tunnetuse tähe all polnud vähemalt lugemises edenenud eestla-
sele enam täielikuks uudiseks. Aga kas need suunasugulased eel-
episoodid *Pühhapäwa Wahhe-luggemistele* olid aidanud teed
valmistada või mitte, Masingi teose varju jäi nii mõnigi muu
rahvaraamat.

Milliseid teatmeallikaid O. W. Masing on kasustanud oma
mõttematka jaoks polaarmaile ja troopikasse? Seda on raske
täpsalt selgitada. Mitmete allikate kokkuvalgumises autori huvi-
tatud mälu teadvusse pole kahtlust. Orjalik tõlkimine ei sobinud
hästi ei Masingi loomuga ega ta rahvakirjandusliku ideaaliga.
Neid väiteid on võimalik tõestada vähemalt mõnes *Wahhe-lugge-
miste* punktis. Näiteks peatükis *Kamtsatkalassed*. Selles lei-
dub aineosiseid, mis on pärit A. J. v. Krusenstern'i teosest *Reise
um die Welt* (ilmus 1810—1812) II, ptk. *Über den jetzigen Zu-
stand von Kamtschatka*. „Krusensteini härrat“, „külust laewa
meest, kes praego Kiltsi mõisas weike Marja kihhilkonnas ella-
mas“, mainib Masing ise ühenduses viinatoobi kuulmatu hinnaga
kaugel tagamaal¹⁾. Aga ka teisalt näikse ta oma Kamtsatka-
kujutlusi laenanud olevat, ja nimelt vanemast ning populaarse-
mast maadeteaduslikust koguteosest: *Allgemeine Historie der
Reisen* XX, Leipzig 1771 (muu seas detail kamtsatkalaste koer-
test, kes talvel pakase eest lume sisse varjule pagevad, *saranna*
nimelise rohuvõsu kirjeldis pea sõna-sõnalt jne.).

Viimatimainitud suur koguteos sisaldas palju ammutatavat
Pühhapäwa Wahhe-luggemiste muudegi vaateveerude jaoks. Eri
teatmeist muljestunud Masingi mälu võis parajas kohas tsitaate
poetada ka oma filosoofilisest lugemisviljast, mitte ainult kerge
käega piibliparalleele tõmmata. Laplastel pole lukku tarvis —
kumb on parem, kas see rumal või meie kui targem rahvas?
„Üks wägga hea ja tark innimenne, ommas prantsusse kele kir-
jutud ramatus“ on öieti öelnud: „Kui ma lukku näen, siis mo
südda saab kurvaks, ning mul on häbbi, et Jummal mind inni-
messeks lonud: sest luk teotab innimesse nimme, temma kulutab
igga ühhele, et innimest ei tõhhi uskuda“²⁾. See tsitaat on
Rousseau'lt. Rousseau'istlikke mõjustisi võib leida Masingi mõnes
teiseski teoses ja väljendis. Samuti segi pastorliku ratsionalis-
miga nagu ta Voltaire'i austus.

Kerge mõtte- ja kõnekõnnakuga ühendab O. W. Masing
kaugekontaktilisi nähtusi oma teleoloogilis-teoloogilise juhtide
ümber. Kirjeldised on visandlikud ja tundmatu ümberpanekus

¹⁾ P. *Wahhe-luggemissed*, lk. 37.

²⁾ P. *Wahhe-luggemissed*, lk. 23.

tuttavasse hästi leidlikud. Osava rahvakirjanikuna teab Masing, et naiivsele lugejale ei ole tähtis mitte ainult kirjeldise asjalik täpsus, vaid ka elamuslik nägemus. Nooremas põlves P. Mannteuffel'i saatjana Itaaliasse matkates oli Masing ise oma silmaga saanud näha Vesuvio't, võib-olla ka Etna't vaateveerul. Nende mägede imest juteldes paigal ja pimesi peetuile oskab ta vaadata kohalikule olustikule omase silmaga, seletada maamehe moodi: „Nemmad on wägga kõrged, ümmargused, ja lasewad õtsast terrawalt kokko; õtse kui märatumad püstkõgid, mis seest õned, ning kelle õtsad üllewelt lahti, kust suits üllestouseb: nendaks siis ka nemmadki üllewelt lahti ja seest õned, muist ühte puhko tossawad, ja ajoti tuld, kiwwa, tuhka ja muud wäljapurskawad“¹⁾. Teises kohas ütleb ta teistest tuld purskawaist mägedest, et need „õed ja päwa, kui winakõgi korstnad, suitsewad“.

Naeratame nüüd ehk neile võrdlustele Jumala suurest majapidamisest. Algastmelises koolitares või mõisa alatoas oli see kõik kord „wägga illus luggeda, ja tõistel peält kuulda“. Ja nimelt arukamate vahelugejate taip ütles: sel raamatul on „üks hea wiis“, „kõik sõnna murded ja kõnne känd käiwad hästi täiesti“²⁾. Rosenplänteri kasvandik Abraham Holter oskas seda juba täpsamalt väljendada, mida teised Masingi tänulikud lugejad aimasid hämaralt: „Ta kulutab selge sõnna ja mõnnusa kõnne, mis helde Issa immelikkul wisil ühhe ja tõise paiga ossaks arwanud“³⁾.

Vanema eesti rahwavalgustuse kriisist astus nii siis esile mitmeti kaugenägelik ja omapärane prosaist. Ülakihis saksa keeli sulge liigutades ei säästnud O. W. Masing oma kaasaegeid ja eeskäijaid karedalt arvustuselt. Ta kuulsuse kasvamiseks eesti kirjamehena ei puudunud ei waenuvaid vastaseid ega tänulikke pooldajaid. Esialgsete tagasivaatajate otsustus on teda sellepärast võinud liialtki eraldada balti saksa valgustuspastori tüübist. Tähelepanelikum vaatlus peab teda kummatigi iseloomustama tolle tüübi täiuslikumaks ja osavamaks esindajaks.

Saavutanud peaaegu vigadest pulhta maakeele oskuse, koolitatud stiilivõimetega prosaist, teadis-taidis O. W. Masing oma moodi meisterlikult ligineda harimatule ja rahvusetule rahvale. Kuid *Pühhapäwa Wahhe-luggemiste* veetlus alakihis polnud tingitud mitte ainult autori keeleosavusega. See vastne raamat pidi paremini kui vanem valgustus rahuldama alateadliku tarvitaja muidki eluinstinkte. Õpetlikum „meie“ ja „teie“ vahekorras päriseesti lugejaga, hoidus Masing oma *Wahhe-luggemistes* peale tikkumast selliste tendentsidega, mis ta teost oleksid

1) *P. Wahhe-luggemissed*, lk. 40.

2) *Beiträge XVI*, lk. 86.

3) *Beiträge XVI*, lk. 87.

võinud halvastada „saksa sohiks“. Saksaks sakstega ühte kuu- ludes ja nendega jageldes, „ich als Deutscher“ määrab ta oma rahvuslikku enesetundmust kõige usalduslikumas kirjavahe- tuses¹⁾). Teiselt poolt ka „wir als Kosmopoliten“ — nagu see kohane oli 18. sajandi ideelisele järglasele, üle seisuste, rahvuste ja usundliku fanatismi vaatavale maailmakodanikule. Muidugi ei olnud sellega võõrandatud ta seisuslikule kuuluvusele ja ühis- kondlikule kasvatusel omased iseärasused.

Pühhapäwa Wahhe-luggemissed on omamoodi kosmopoliit- likuks raamatuks. Teose teema matkab kaugustesse, liikleb pri- mitiivsete ja kultuursete võõrrahvaste ringis, peesleb polaar- maade ja troopika vastandites. Kauguste kutset rahuldava teema valik võimaldas nagu iseenesest kõrvaievaatamist balti ühiskonna pinevaist päevaküsimustest. Siin ja seal viitas Masing küll ka lugejale kodusesse olustikku. Need viited olid kas harjumatu mõttepingutuse hõlbustuseks või mõistamisi antud meelsuse kas- vatusel. Õilistavat õpetust ei pea madalaseisuselisele inimesele andma mitte liiga palju ega liiga vähe, tema eelarvuste ja pahede k a u d n e häbistamine tohiks olla kõige mõjuvam — nii seletas O. W. Masing ise kaassakstele oma peenendatud rahvakasva- tuslikku tehnikat²⁾).

Mis on siis nii ääri-veeri mööda õilistava õpetuse sotsiaal- seks tuumaks, küsime. Vaata, kuhu tahad, igal pool on „ennam neid, kes varra polest kehvemad kui neid, kes rikkad“. See peabki nõnda olema: „kui keik rahharikkad olleksime, kes siis õmmetigi wimaks tõele tahhaks hakkata?“ Peaaegu Voltaire'i võitu vaade ühiskondlikku elu elavate inimeste jagunemisele. Muudkui et Voltaire'i pilk „meie õnnetule maakerale“ oli pessimistlik, Ma- singi oma ülioptimistlik. Ebatasane varadejaotus, kitsikus — „sepse ongi, mis innimest tõele ja nõule sunnib; teda enneste ja teiste kassuks targaks teeb“; sest „sedda on Issand nenda seädnud“³⁾). Pimedusest valgusele mõistlikus rahuldumises olemasolevaga, kõikvälise kõrgema maailmaisanda hoolitsustes ja ettenägelikes ilmutustes!

Kaugelt ja kaudselt ilmub ideaalne ülim intelligents oma ääretus loomingus, toodangus ja kodukari-õiguste tarvitamises armulise suurmaaomaniku moodi. Valgustava kirikumõisniku tüüpi mõõtmatu inimsõbralikus projektsioonis...

Vanem valgustus — mõeldagu veel J. W. L. v. Luce'le — oli mõisniku ideaalkujusid liiga pealetikkavas argipäevases pais-

1) Masing Rosenplänterile 5. II 1817.

2) *N. Int. Bl.* 1818, lk. 191.

3) *P. Wahhe-luggemissed*, lk. 42.

tes kontrasteerinud madalate ja rumalate varjukujudega. O. W. Masing oskas seda vältida. Ja see oli üheks positiivseks põhjuseks, miks ta *Wahhe-luggemissed* „ütlemata armsaks“ said nii mõneski kooli- ja talutares või mõisa alatoas.

Kõik see mõjus kaasa ka õ-tähekeste varmsale võidukäigule hulkadesse.

Gustav Suits.

Protokoll „Eesti Rahvalaulude“ edaspidise väljaandmise nõupidamisest Eesti Kirjanduse Seltsis 23. aprillil 1932. a.

Osavõtjad: dir. G. Ney — Haridus- ja Sotsiaalministeeriumist, prof. H. Koppel — Eesti Rahva Muuseumist, dir. F. Leinbock — Õpetatud Eesti Seltsist, prof. A. Saareste, mag. A. Anni ja mag. D. Palgi — Eesti Kirjanduse Seltsist, prof. W. Anderson ja mag. E. Päss — „Eesti Rahvalaulude“ toimetusest, prof. H. Moora — ülikoolist, dr. O. Loorits — Eesti Rahvaluule Arhiivist, prof. J. Mägiste — Ak. Emakeele Seltsist, prof. M. J. Eisen — Ak. Rahvaluule Seltsist.

Mag. D. Palgi avab nõupidamise kell 16,45, andes sissejuhatuseks lühikese ülevaate „ER“ trükkitoimetamise praegusest olukorrast. Et „ER“ väljaandmise kohta asjatundjate poolt ülevaadet saada, sel otstarbel on Eesti Kirjanduse Selts korraldanud järelepärimise ankeedi kaudu. Suurem osa rahvalaulude eriteadlasi, nagu prof. K. Krohn, dr. O. Kallas, mag. V. Grünthal, prof. W. Anderson, prof. M. J. Eisen ja mag. E. Päss, on selle ankeedi vastuses pooldanud eesti rahvalaulude trükkitoimetamise jätkamist sel kujul, nagu on ilmunud senised 2 köidet — vähemalt eepiliste rahvalaulude ulatuses. Kaks vastust ankeedile — dr. O. Loorits'alt ja mag. P. Ariste'lt — soovivad laulude väljaandmine praegusel kujul ja praeguste olude tõttu kohe lõpetada. Mag. V. Ridala-Grünthal on oma ankeedi vastuses rõhutanud, et peaks trükkis avaldatama kõik rahvalaulud.

„Eesti rahvalaulude“ rohkust peab hindama vähemalt 80 köitele (nagu Eesti Rahvalaulud I), seejuures oleks eepilisi laule umbes 7 köidet (täh. veel tuleks avaldada umbes 5 köidet).

Kõikide rahvalaulude väljaandmist ei saa praegu mingil tingimusel võtta tervikülesandena, sest see käib üle jõu ja küünib väga kaugesse tulevikku. Reaalsena võib võtta eepiliste rahvalaulude väljaandmist, ja selle võimaldamist peaks tõsiselt kaalutama. Kuigi ülesanne alguses on võetud liiga suurena, ei ole otstarbekohane jätta selle teostamist nii poollikuks, vaid püüda välja mingi tervikuni (nagu eepilised laulud). Peamised põhjused on: a) 7-köiteline kogu suudaks küllalt mõjuvalt esindada eesti rahvalaulu-varandusi, b) teaduslikuks otstarbeks tarvitamisel on senised 2 köidet liiga väike osa, kuna eepilised laulud tervikuna omaksid märksa suuremat tähendust mitte ainult rohkuse, vaid ka sisulises mõttes, c) trükitult avaldamine on ikkagi kõige kindlam viis alalhoiduks.

Teiseks peab tõsiselt kaaluma antoloogiate koostamist.

Senini on „ER“ I köide maksma läinud umbes 4500 kr. trükkikuludena ja peale selle mõningad summad toimetamise eest. „ER“ II trükkikulud peaksid tulema umbes sama suured, toimetamiskulusid aga ei ole.

Mõnel pool avaldatud arvamused, nagu moodustaksid „ER“ ühe kõite kulud ümmarguselt 1 miljoni senti, ei vasta tõele.

Teeb ettepaneku valida koosoleku juhatajaks prof. H. Koppel ja protokolljaks mag. E. Päss.

Prof. H. Koppel: Päevakorras on: 1) Eesti Rahvalaulude edaspidise toimetamise küsimus, 2) „ER“ antoloogia toimetamise küsimus, 3) „ER“ levitamise küsimus. Palub sõna võtta esimeses küsimuses: kuidas „ER“ toimetamist jätkata.

Prof. M. J. Eisen: Soovib eepiliste rahvalaulude väljaandmise kindlasti lõpule viia. Sellega võiks „ER“ trükkitoimetamise lõpetada, sest sellega oleks üks osa tööst Eesti Rahvalaulude väljaandmisel EKS-i poolt lõpule viidud. Arvab, et siis võib seda tööd koguni lõpetada.

Prof. W. Anderson: Et lüürilisi laule tuleb kord trükkida, see on kindel. Neid on aga Eestis väga palju üles kirjutatud. Võib nimetada Eestit selle poolest üle ilma kõige rikkamaks rahvaks. Kuidas lüürilisi laule trükkida, kas nii, kuidas eepilisi rahvalaule praegu, või leitakse selleks mingi parem süsteem, see on alles küsimus. Lüüriliste laulude tegelik toimetamine selgub kahtlemata tulevikus.

Praegu on aga küsimus, kas eepiliste rahvalaulude trükkimist jätkata või töö pooleli jätta. Loeb ette prof. Kaarle Krohn'i poolt saadetud kirja, kus see soovib eepiliste rahvalaulude trükkimist Eesti Kirjanduse Seltsi poolt edasi viia, kuni vahepeal on kõik soome rahvalaulud trükitud [praeguseni on ilmunud juba 20 köidet]. Siis arvab prof. K. Krohn Soome Kirjanduse Seltsi ainelisel toetusel ühiselt asuda suurema ettevõtte, nimelt eesti lüüriliste rahvalaulude trükkitoimetamisele.

Prof. H. Koppel: Esitab Õp. Eesti Seltsi poolt 1929. a. algatatud koosoleku otsuseid „ER“ väljaandmise kohta. Seal on just ette heidetud praegust laulude väljaandmise aeglast tempot. Kui eelmiste köidete eeskujul „ER“ edasi toimetada, siis kestaks selline trükkimine liiga kaua — üle 100 aasta. Seda tempot tuleks kiirendada.

Prof. M. J. Eisen: Tuleb kõige pealt otsustada, kuidas „ER“ edasi toimetada. Kui see on kindel, siis saaks ka töö tempot kiirendada.

Prof. H. Koppel: Peaasi on see, et raha on vähe. Kui „ER“ II köide on toimetatud ilma tasuta, siis selle eest tuleb toimetajale prof. W. Anderson'ile küll tänulik olla. Arvab aga, et edaspidi toimetamiskuludest mööda ei pääse isegi juba eepiliste laulude väljaandmisel.

Prof. A. Saareste: Arvab, et tuleb olla skeptiline rahvalaulude edaspidise osa toimetamisel. Küsimust tuleks otsustada kogu kultuuripoliitika raamides. Kuna muul alal on toetisi kärbitud, siis mispärast peame rahvaluulet asetama teistest teadustest eelistatumas seisukorda. Kui „ER“ nii vähe osetakse, et ainult mõni üksik eksemplar aastas müüakse, siis kas ei saa mõne uuema tehnilise paljunduse kaudu laulude väljaandmist õpetlaste jaoks odavamalt teostada?

Dr. O. Loorits: Pooldab samuti odavamatele vahenditele üleminekut, sest kõiki lauluteiseid trükkida ei olevat folkloristilegi seniste kogemuste järgi vaja. Selle asemel, et laule trükkida, soovib neid ERA-s mitmes eksemplaris kopeerida.

Mag. D. Palgi: „ER“ I köidet on levitatud ühes priieksemplaridega senini 515 eks. Trükiti aga 2500 eks. „ER“ II köidet trükitakse 2000 eks. Kui eksemplaride arvu veelgi vähendada, näit. 600—700-le, siis annaks see paberi ja trükkimise arvel märgatava kulude kokkuhoiu. Arvab, et siis võiks „ER“ üksiku kõite trükkikulud maksmata minna umb. 3000 kr. (30 trükipoognat), kui ei tule eriti suuri kulusid autori-paranduste tõttu korrektuuris.

Prof. W. Anderson: Oleks üliirõõmus, kui võetaks vastu otsus, et „ER“ väljaandmine kohe lõpetataks. Palju tööd jääks temal vähemaks. Kuid seda ei saa neil põhjusil: a) töö jääks poolikuks, sest „ER“ I—II köites on ainult osa eepilisi rahvalaule; b) mis ütleksid siis selle kohta välismaalased, iseäranis need, kes eesti eepiliste rahvalaulude väljaandmise on algatanud; c) laulude väärtus uurimise algallikana on palju suurem kui uurimistöödel, kuna uurimistöö alati vananeb uute teistendite juurdetulemisel, uurimistöö algallikad ei vanane aga kunagi, kui need on teaduslikult toimetatud.

Prof. H. Moora: Praegune rahvalaulude väljaandmisviis on küll peaaegu ideaalselt täielik, kuid kindlasti üle jõu käiv mitte ainult aineliselt, vaid, nagu selle liiga aeglane tempo näitab, ka tööjõu kasinusel. Tuleb pida silmas, et seda tarvitab tegelikult ainult kümme-kond eriteadlast, kuna teistele asjastuhvatuile 6—12 igas köites ilmuvat rahvalaulu peaaegu midagi ei paku ja oma igava kordumisega ennemini suigutavad kui äratavad huvi rahvaluule vastu. Rahvaluuleteaduse enda huvides oleks, et need uurijad, kes nüüd hulga jõudu ja aega raiskavad tehnilisele ülesandele — laulude väljaandmisele, saaksid seda rakendada loovate ülesannete teostamisele. Kuigi annaksime välja eepilised laulud, oleks see vaid murdosa meie rahvaluulest ja uurijad peaksid ikka endiselt raiskama raha ja aega reisudele arhiivi oma tööde lõpuleviimiseks ja muu, kaugelt suurema osa materjali kättesaamiseks. Suur kapital, mis oleks nende 6—7 köite väljaandmise alla veel kinni pandud, renteeruks kindlasti paremini, kui tarvitaksime seda samadele uurijatele näit. tööstipendiumeks. Pealegi poleks õige seisma panna selleks, et vaid kangekaelselt jätkata kord alustatud joont, suurt kapitali nüüdsel ajal, kus selle puudus ähvardab kitsendada, kui mitte võimatuks teha, loovat tööd peaaegu kõigil meie rahvuslike teaduste aladel.

Mag. A. Anni: On võimalus ka uue, palju odavama tehnikaga „ER“ paljundada ja palju rohkemas kui 10 eksemplaris. Kui aga tahe-takse „ER“ edasi trükkida, peaksid kõik kulud tulema väljastpoolt EKS-i, sest EKS-il ei ole seks mingisuguseid majanduslikke võimalusi. Kui „ER“ trükkimiseks Haminilt jm. toetus kindlustatakse, alles selle järele tuleb otsustada „ER“ edaspidine trükkimine. Kuid isegi folkloristid arvavad, et töö jätkamine on välise prestiiži ja rahvusliku au küsimus enam kui teaduslik vajadus.

Prof. M. J. Eisen: Ei soovita üldse paljundamist, mida teosta-takse 10 eksemplari ulatuses. Parem on siis kogu „ER“ väljaandmisest loobuda, kui viletsat väljaannet plaanitseda.

Prof. J. Mägiste: Mitmed on „ER“ väljaandmises pettunud, sest koolides ei saa „ER“ kasutada ja seda teaduslikku rahvalaulude väljaannet saab vaevalt edaspidi levitada mujalgi. „ER“ ei kannata isegi ülikooli „Acta'dega“ võrrelda: seal on uurimused, siin on toores-ainestik. Soovitab „ER“ teadusliku väljaande asemel antoloogiat.

Dr. O. Loorits: Kui vähemalt 10 a. jooksul à 4000 või 5000 krooni aastas saadakse ja kui raha saamine on kindlustatud, siis võib „ER“ edasi toimetada.

Prof. W. Anderson: ERA enese kogu toob iga aasta palju laule juurde. Sellest seisukohast oleks praktilisem, kui selle „ER“ väl-jaandmisega oodata 20—30 a., kuni tähtsamad laulikud on surnud. Prof. K. Krohni arvamine oli teine. Tuli teha algust eepiliste laulude välja-andmisega. Läti süsteemi eeskuju — tuua kõik kõrvalekaldumused ühe laulu teisendi järgi — oli eesti rahvalauludes võimatu läbi viia. Arvab, et kahe köitega jääb eepiliste laulude toimetamistöö lõpetamatuks ning poolikuks ja siis jääb ka senini tehtud töö väärtus puuduliseks.

Dir. G. Ney: Eesti rahvalaulude väljaandmine on liiga kulukas ja ebaproduktiivne. Ka teisiti paljundamine ei ole otstarbekohane, ei ole soliidne. Kultuurkapital on järjest kahanenud. Seepärast ei saada sealt üle 2000 krooni aastas mingil tingimusel. Vähemalt 5000 krooni ei saada selleks otstarbeks kunagi. Tuleks selle asemel toimetada odavamaid ja rahvapärasemaid eesti rahvalaulude väljaandeid.

Dir. F. Leinbock: Ei poolda „ER“ antoloogiat kujul laulude väljaandmist, kui see paneb seisma eepiliste laulude trükkimise. Jätab ebasoliidse mulje, kui katkestada üks seeria selleks, et alustada uut, mille toimetamine pealegi oleks tasuline, senine aga tasuta. Et toetust kultuurkapitalist võib loota mitte üle 2000 krooni aastas, siis teeb ettepaneku vastavalt „ER“ trükkimistööd pidurdada ja eepiliste rahvalaulude toimetamist 25 a. ulatuses läbi viia, sest et selleks jätkuks toetust.

Dr. O. Loorits: Rõhutab, et uurijate seisukohalt ei olevat eepiliste rahvalaulude toimetamine enam tähtis. Ka Soomes olevat rahvalaulude väljaandmine teise järgu tähtsusega.

Prof. A. Saareste: Kui eepilised rahvalaulud ei moodusta tervikut, nagu kuulsime, siis ei maksa seda tsükli lõpetada. Tuleks praegu kavatsetav 7—8-köiteline eepiliste rahvalaulude sari piirata 2—3 köitega.

Prof. W. Anderson: „ER“ I ja II köide pakub sisult küll üldjoonis ühetaolist ainekku, kuid laulude järjekord on juhuslik, selle järele, kuidas ainekku jõudis trükivalmiks. Eesti eepilistes lauludes on lüürlist ainekku isegi enam kui eepilist elementi. Ent mida mõeldakse eesti eepilise laulu all, see mõiste on kindel. Seepärast on eesti eepilisi laule kergesti võimalik eraldada teistest lauludest. Kui soovitakse anda EKS-i poolt tervikut, siis tuleks trükkida eesti eepilised rahvalaulud täielikult.

Dir. G. Ney: Soovitab „ER“ antoloogiat kõige paremaks laulude väljaandmise viisiks.

Prof. H. Moora: Soovitab rahvalaulude väljaandmise praegusel kujul lõpetada ja selle asemel välja anda rahvalaulude antoloogia.

Prof. J. Mägiste: Soovitab praegusel nõupidamisel otsustada üleminek teisele „ER“ väljaandmise viisile, s. o. antoloogia viisile.

Prof. W. Anderson: Üle minna eesti rahvalaulude toimetamiselt laulude antoloogiale ei saa. Antoloogia on hoopis iseasi. Meil on praegu K. Peterson'i, Joh. Aavik'u, V. Ridala, prof. M. J. Eisen'i, prof. A. Saareste rahvalaulude antoloogiad. Peale selle on dr. Jakob Hurda „Vana kannel“ ja dr. Mihkel Veske „Eesti rahvalaulud“ — kaks väga head rahvalaulude antoloogiat. Kaunis palju antoloogiasid on juba olemas, nendest mõned võrdlemisi head, nagu V. Ridala rahvalaulude antoloogia. Lauluilike poolest ei ole eesti rahvalaul iseäranis rikas, et siia midagi uut võiks juurde tulla. Kõigis neis laulude antoloogiates on sisuline jaotus enam-vähem üks ja sama. Raske oleks aga oletada, et uus antoloogia parem saaks endistest.

Kerge oleks eepilisi laule antoloogia viisil toimetada. „ER“ I köite asemel oleks siis küllalt trükkida 12 laulu. Kuid iga laulu kõige täielikumat teisendit leida oleks väga raske. Kord paluti ühe eesti rahvalaulu täielikku näiteproovi. Valisin „ER“ I-sest laulu „Ori taevas“. Otsides teisendites leidsin suure vaevaga ühe teisendi, mis oli enam-vähem tõelik ja rahuldav. Eesti rahvalaulude antoloogiasid on enimini avaldatud ja need on koolidele väga tarvilikud. Kuid eesti eepiliste rahvalaulude täielist teaduslikku väljaannet ei ole.

Dr. O. Loorits: Arvab, et suurema antoloogia avaldamine on praegu väga tarvilik, kuna selle kõrval tuleks jätkata eepika korraldamise eeltööd trüki tarbeks.

Prof. W. Anderson: Teatab, et tema on antoloogia väljaandmise suhtes skeptiline, mida palub protokollida. Tema on prof. Saareste kirjaliku ettepaneku 1. ja 2. punkti vastu. Osavõtmiseks „ER“ eeltoöst, mis pole seotud trükkimisega, ei jätku tal aega.

Prof. H. Koppel: Võtab kõik nõupidamisel avaldatud seisukohad kokku kolme järgmise punkti, mis oleksid:

1. Eepilised rahvalaulud avaldada 25 a. jooksul ja antoloogiast loobuda;

2. eepiliste laulude väljaandmist jätkata aeglasemas tempos ja teha selle kõrval antoloogiast;

3. esiotsa „ER“ väljaandmine katkestada ja selle asemel teha laulude kopeerimistööd.

Paneb ette need seisukohad Eesti Kirjanduse Seltsi juhatusele teatavaks teha, mille otstarbel palub ettepanekud kirjalikult motiveerida. Sellel koosolekul need hääletamisele ei tule.

Kirjalikult sisseantud otsused on sõna-sõnalt järgmised:

- I. 1) Eepiliste rahvalaulude väljaandmise jätkamine senisel kujul otustatakse jaatavalt, tarbekorral nende trükkimise tempot vähendades.
- 2) Järgmiste köidete avaldamisel kasustatakse kultuurkapitalist ja mujalt saadavaid toetisi eeskätt väljaande käsikirja koostamiseks, kusjuures iga köite trükkimine otsustatakse eraldi, olenevalt ainelistest võimalustest. (Dir. F. Leinbock.)
- II. 1) Trükkimine edasi lükata.
- 2) Praegu võimalikud ainelised ja vaimsed jõud juhtida järgmiste annete käsikirjade ettevalmistamiseks. (Mag. A. Anni.)
- III. 1) „Eesti Rahvalaulude“ edaspidine trükkitoimetamine ja väljaandmine II köite ilmumise järgi ajutiselt katkestada.
- 2) Asuda suurema eesti rahvalaulude antoloogia koostamisele ja väljaandmisele.
- 3) Eesti rahvalaulude kopeerimist intensiivsemalt jätkata. (Prof. Saareste.)

Viimase seisukohaga ühineb suurem osa koosolijaid.

Koosolek lõpetatakse kell 18,45.

Tartus, 29. IV 1932.

Koosoleku juhataja: H. Koppel.

Kirjatoimetaja: E. Päss.

Kirjanduslik ülevaade.

L. Tohver: Kreutzwaldi väliskirjanduslikust eruditsioonist. Akadeemilise Kirjandusühingu toimetised VIII. Akadeemilise Kirjandusühingu kirjastus Tartus 1932. 200 lk. Hind 3 kr. 50 s.

Akadeemiline Kirjandusühing on oma senise mõni aastat kestnud tegevuse jooksul välja andnud rea raamatuid, milles on käsitlust leidnud peamiselt meie kirjanduse ja selle kõrval ka kujutava kunsti küsimused. Kõnealune teos on arvult juba kaheksas nende teaduslike teoste sarjas. Kui kõrvale jätame need paar kunstiajaloo ulatuvat teost, millest üks „Kunstiajaloo oskussõnastikuna“ on enam-vähem kindlaks määratud oma ala eestikeelse terminoloogia ja teine pakub ülevaate „Tartu ülikooli arhitektidest“, siis on kuuel muul selles sarjas ilmunud teosel see suur teene, et nad on tutvustanud ka väljaspool kitsamaid akadeemilisi

ringe olevaid lugejaid nende kirjanduslooliste meetoditega ja süsteemidega, mis on tänapäeval mõduandvad oleviku kirjandusteaduses. Sellelt seisukohalt võttes tohiks Akadeemilise Kirjandusühingu väljaanded olla eriti hinnatavad ning väärtuslikud ja teenida märksa suuremat tähelepanu, kui neile senini näikse osaks saanud olevat meie ajakirjanduses ja kirjandust harrastavas väheses lugejaskonnas. Need väljaanded ei tohiks puududa näiteks üheski kooliraamatukogus, kus nad aitaksid juhtida emakeele õpetajaid ja keskkoolides ka juba vanemate klasside humanitaarsete huvidega õpilasi süvenema kirjandusteadusesse.

Neile Akadeemilise Kirjandusühingu väljaannetele ei ole puuduseks seegi, et üksikute teoste autorid on lähtunud eri seisukohtadest; sest viimane asjaolu pakub ainult mitmekesisemat võimalust erinevate töömeetoditega tutvumiseks ja ei lase seega langeda ühekülgssusse, mis on nii hädaohtlik akadeemilises teaduslikus töös, kui selle juhtide arv on nii piiratud, nagu see meie oludes on paratamatu.

L. Tohver kuulub nähtavasti prof. Gustav Suits'u õpilaste nooremasse põlve. Tema on valinud oma teadusliku töö aineks küsimuse lahendamise, mil määral Fr. R. Kreutzwald oli tuttav väliskirjandusega, ja pakub oma teoses kuni pisemate üksikasjadeni ulatuvaid andmeid, mille hankimine on nõudnud autorilt hulga aegariisuvat hoolikat tööd, et kokku korjata kõigist Kreutzwaldi töödest väliskirjandusele viitavaid kohti, olgu need siis kas üksikute väliskirjanikkude nimed, mis leiduvad Kreutzwaldi töödes, või nimelised või nimetud tsitaadid ja kaudsedki vihjed. Selliselt saavutatud andmed on kaunis rikkalikud ja autor on rühmitanud nad erimaade ja rahvuste järgi, mis aitab ülevaatlikkust märksa tõsta.

See on puhtmatemaatiline süsteem, mille alusel on L. Tohver üksikute maade ja rahvaste järgi liigitanud Kreutzwaldi kokkupuuted väliskirjandusega. Autori üksikasjalikkus on ulatunud siin nii kaugele, et ta on võtnud registreerimisele ka nimetud vihjed väliskirjanikele, mis ta on avastanud uuritava kirjaniku teostes.

Sissejuhatavas osas märgib L. Tohver, et Kreutzwaldi hariduse humanitaarne külg oli enam-vähem lünklik, nagu see on iseõppijaile enamasti ikka tavaline. Seda tõestab kõnealuse teose autor hiljemini ka sel teel, et näitab, kui vähe hoolib Kreutzwald oma tsitaatides täpsusest, tuues neid oma petliku mälu järgi.

Toodud materjalist selgub, et Kreutzwaldi teostes leidub kõige rohkem jälgi kokkupuuteist piibliga ja saksa kirjanikega, nagu see oli täitsa loomulik tolle aja olustikus, sest hoolimata kogu oma vastasrindlusest oli ja jäi Kreutzwald ikkagi oma aja lapseks. Kokkupuuted teiste maade ja rahvaste kirjandusega on võrdlemisi väheulatuselised ja piirduvad sageli mõne üksiku ja juhulise vihjega, mis pole kuigi kaugeleminevad ei anglosaksi, skandinaavia-germaani, romaani ega ka kolme meie naaberahva — venelaste, lätlaste ja soomlaste kirjandusse.

L. Tohver üritab toob Kreutzwaldi väliskirjanduslikust eruditsioonist esile vaid selle osa, mis on Kreutzwaldi teostes kuidagi vastukajastust leidnud välismaiste kirjanikkude nimetamise ja tsiteerimise näol. Kuid see üksi ei anna veel täit pilti teatava autori väliskirjanduslikust eruditsioonist. Kas peab kirjanik kohe väljendama oma kokkupuuteid mõne väliskirjanikuga pärast selle kirjaniku teose lugemist ja kohe selle autori mainimisega, olgu nimetamise, nimelise või nimetu tsiteerimise näol? Kaugeltki ei tarvitse loetu iga kord avalduda lugeja omis teoseis, ehk olgu siis, et lugeja on selline inimene, kes üldse loeb vähe ja on oma olemuselt niivõrt piiratud, et otsib igale loetud teosele oma kirjutistes väljendusvõimalusi. Vaevalt saame meie viimast täies ulatuses maksvaks tunnistada Kreutzwaldi kohta, kuigi ta oli oma humanitaarses hariduses lünklikuks jäänud ja olgugi et too aeg ja vaikse Võru olustik polnud kuigi soodustavad ulatuslikumaks kirjanduslikuks

eruditsiooniks, milles Kreutzwaldi tunduvalt takistasid ka majanduslikud enam kui kitsad raamatuostu-võimalused. Olgugi et me kõiki neid eeltoodud asjaolusid täiel määral arvestame, jääb ikkagi veel püsima võimalus, et Kreutzwaldi väliskirjanduslik eruditsioon on olnud ulatuslikum, kui see on otsekohest väljendust leidnud tema omas kirjanduslikus toodangus, seega ka ulatuslikum, kui see on käsitlust leidnud kõnealuses raamatus.

Mille järele oleks kõnealuse raamatu autor võinud vajalist täiendust leida Kreutzwaldi väliskirjandusliku eruditsiooni küsimuses? Kahtlemata oleks L. Tohver oma tööle tunduvat lisa saanud, kui ta peale puhtkirjanduslike allikate oleks uurimise alla võtnud ka näiteks Kreutzwaldi isikliku raamatukogu ja ära kasustanud sellestki saadavad andmed, nagu neid on kasustanud üksikud uurijad, näiteks A. Puškini raamatukogu põhjal selle kirjaniku välismõjustiste uurija, kes on selle järgi püüdnud enam-vähem tõenäoliselt ja sageli ka väga ulatuslikult rekonstrueerida raamatukogu omaniku kirjandusliku eruditsiooni. Seda on tehtud tihti lihtsalt ka sel teel, et on koostatud raamatukogus leiduvate teoste loend või on mindud veelgi kaugemale, jälgides raamatukogu kasustanud kirjaniku tehtud ääremärkusi loetud raamatuil, nagu näiteks teeb seda Puškini raamatukogu uurija, kes on nende andmete järgi rekonstrueerinud nim. kirjaniku väliskirjandusliku kui ka üldse kirjandusliku eruditsiooni.

Muidugi võidakse siin tulla vastuaidlustega, et seda kõike oleks Kreutzwaldi puhul täiesti võimata teostada, sest et tema raamatukogu pole täies ulatuses alal hoidunud. Osaliselt on see vastuväide ju põhjendatud, sest Kreutzwaldi raamatukogu pole kahjuks enam terviklikult olemas, vaid sellest on säilinud vaid osa. Aga see osagi oleks võinud olla vastava uurimise esemeks ja vahest oleks seegi andnud väärtuslikku lisa ja täiendavaid andmeid Kreutzwaldi kirjanduslikust eruditsioonist. Selles suunas tuleks igatahes jätkata Kreutzwaldi väliskirjandusliku eruditsiooni küsimuse uurimist, kuigi näib, et L. Tohver on täiesti kiiduväärselt ära kasustanud kõik olemasolevad kirjanduslikud andmed, mis aga leiduvad Kreutzwaldi senini trükit avaldatud teostes, ja kuigi pole eriliselt põhjust oletada, et tulevik võiks avastada veel ulatuslikumaid lisandeid Kreutzwaldi käsikirjalises pärandis. Hoolimata aine kuivusest ja küsimusest enesest juba tingitud töömeetodist peame tunnustama, et autor on osanud olla aine käsitluses küllalt oskuslik ka lugeja tähelepanu köitmisel. Noorelt kirjandusteadlaselt esikteosena ilmunud raamatuna on „Kreutzwaldi väliskirjanduslikust eruditsioonist“ küllalt tunnustatav teos, mis aitab avardada meie kirjandusloos veel vähe uuritud üksikala meie tähtsama kirjaniku toodangust.

Bernhard Linde.

R. Antik: Eesti ajakirjandus 1766—1930. Bibliograafia ühes toimetajate ja väljaandjate loeteluga. Le journalisme estonien de 1766 à 1930. Bibliographie avec registre des rédacteurs et des éditeurs. Tartu, 1932. (Sihtasutus Eesti Rahva Muuseumi väljaanne nr. 3.) 248 lk. Hind 5 kr. 50 s.

Käesoleva aasta nelipühiks ilmus arhiivraamatukogu juhatajalt R. Antikult sihtasutus Eesti Rahva Muuseumi väljaandena tähelepanuvääriv raamat „Eesti ajakirjandus 1766—1930“. Teos sisaldab eneses kogu eesti ajakirjanduse bibliograafia algusest peale kuni 1930. a. ühes toimetajate ja väljaandjate loendiga. Seega tahab see teos anda süstemaatilise käsitelu eesti ajakirjanduse olemusest ja arengust kõigis tema avaldustes. See on esimene sellesarnane üritus, väga õpetlik ja ühtlasi ka vajaline saavutus. Senini oli võimata vähegi põhjalikku pilti saada meie ajakirjandusest ja selle arengust. Tõsi küll, enne seda olid mõnedki ülevaated ilmunud, kuid need olid ikkagi kokkuvõtlikud artiklid ja juhu-

lised kirjutised; need ei pretendeerinudki kogu meie ajakirjandust sisaldavale käsitlesele. Nüüd on aga avanenud igapäevase võimale ülevaatlilikku pilti saada meie ajakirjandusest ja selle laadist ning olundist. Pilt on huvitav. Ta näitab, mis laadi on meie ajakirjanduse avaldused, kui pikk on üksikute ajakirjade ja ajalehtede ning väljaannete iga, kes on nende toimetajad, kus need väljaandet on ilmunud jne. Kuid mitte üksnes huvitav ei ole see teos, vaid ka tarvilik ja vajaline käsiraamat igapäevasele, kes tahab uurida meie rahva kultuurilugu ja minevikku. Vajalikele käsiraamatuteks on ta seda enam, et mineviku mõistmiseks peab pöörduma kõige pealt perioodika poole, aga just seal on orienteerumine kõige raskem. Raamatuist ülevaate saamine on hoopis kergem kui ajalehtedest ja ajakirjadest, sest viimased on kui ühepäeva-liblikad, kes nii kiiresti ilmuvad ja kiiresti kaovad, rändavad olematusse. Ainult üksikud täielikud aastakäigud säilivad, ja needki ainult arhiivraamatukogudes. Palju puudub isegi seal. Mõnda pole üldse säilinud, nagu „Tarto-Maarahva Näddali-leht“. Mõnede puhul on jälle väga raske jälile saada, kui palju neid üldse on ilmunud, nii korraldust ja juhuselisele on see sündinud. Näiteks olgu kas või ajakiri „Oma Maa“ läinud sajandi 80. aastail. 1884. a. ilmus seda nr. 1—9, 1885. a. 1—4, 1886. a. 1—9 ja 1887. a. 1—10, 1888. a. 1—12, 1889. a. 1—12, 1890. a. 1—4, 1891. a. kõigest 1 nr. Mine nüüd tea, milline on täielik aastakäik, milline poolik. Käesolevast teosest saab selguse selle kohta.

R. Antiku raamat on esimesi sarnaseid teoseid omal alal. Seepärast ei ole midagi imestada, kui siin leidub ka vigu ja puudusi. Juhitagu siin mõningale tähelepanu. Kõige pealt puuduvad autoril kindlad põhimõtted ja järjekindlus raamatu koostamisel. Tal ei ole olnud täiesti selge, mida ta loeb ajakirjanduseks ja mida mitte. Näiteks peab R. Antik F. R. Kreutzwaldi „Ma-ilm ja mõnda, mis seal sees leida on“ ajakirjaks. Hea küll, see võiks nii olla. Aga siis oldagu järjekindel; kui see väljaanne on perioodika hulka arvatud, siis oleks pidanud nii toimima ka teiste sellesarnaste puhul. Seda aga pole autor teinud. Mõned samalaadilised väljaanded ei leidu ometi käesolevas teoses. Otse F. R. Kreutzwaldi väljaande eeskujul hakkas a. 1876 ilmuma samalaadiline ajakiri-raamat „Mõnda loodusest ja tädusest“, mis puudub Antiku teoses. Selle puhul võiks ütelda, et see on rohkem raamat kui ajakiri. Ent Kreutzwaldi väljaanne on samuti ajakiri-raamat. Kreutzwald nimetas ise eessõnas oma väljaannet raamatuks.

Veel pahem on lugu ühe teise perioodilise väljaandega, mis veel rohkem pretendeerib ajakirja nimele kui Kreutzwaldi „Ma-ilm ja mõnda...“ ja mis samuti puudub R. Antiku teoses. See on ajakiri „Leivakorvikene ehk õppetused juttustamised marahva kassuks üllespantud“. Ka H. Prants („Õitsituled“ 5) loeb oma kirjutises „Eesti ajakirjanduse noorus-aegadelt“ seda väljaannet ajakirjanduse hulka. „Leivakorvikene“ väljaandjaks oli ev.-luteri kirik. Väljaanne hakkas ilmuma 1847. a. lõpul ja iga number sisaldas 24 lehekülge, välja arvatud nr. 11, millel oli 32 lehekülge. 2 nrit ilmusid samal aastal; järgmisel aastal ilmusid nr. 3—10 ja 1849. a. veel 2 nrit, kokku 12 nrit. Nii siis täieõiguslik ajakiri. Jääb täiesti tumedaks, miks see ajakiri puudub Antiku bibliograafias. Samal ajal loeb Antik ajakirjanduse hulka J. V. Janssen'i „Sannumetoja“, mis hoopis vähem on õigustatud või pole üldse õigustatud olema ajakiri. „Sannumetoja“ on ikkagi rohkem raamat kui ajakiri. Või kui tahetakse „Sannumetoja“ lugeda ajakirjanduse hulka, siis peaks jällegi järjekindel oldama ja näiteks ka Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamatud ajakirjanduse hulka loetama. Veel rohkem. Siis peaksime viimaks arvama, et ka „Noor-Eesti albumid“ tuleks arvata ajakirjanduse hulka. Seda aga ikkagi ei saa ja seda ei ole ka R. Antik teinud.

Edasi on R. Antiku teoses mitmed lüngad ka meie käesoleva sa-

jandi ajakirjanduse jälgimisel. Ajaleht „Virulane“ hakkas uuesti ilmuma a. 1906 11. veebruaril J. Järve toimetusel. See on nii. Sel lehel olid pea algusest peale kaasanded. Need kaasanded aga ei ole kõik teoses ära märgitud. R. Antik märgib „Virulase“ esimeseks kaasandeks „Kirjanduse ja teaduse“, mis ilmus 1908. a. Tõeliselt ilmus „Virulase“ kaasandena aga juba a. 1906 „Virulase lisa“, alates 1.(14.) maist nr. 50. juurde ja lõpetades 19. aug. (1. sept.) 1906, mil „Virulane“ suleti. Kokku ilmus seda lisa 17 numbrit à 8 lehekülge.

„Virulase“ asemel ilmuva ajalehe „Säde“ lisa on R. Antikul ära märgitud, kuid „Säde“ asemel ilmuma hakkava ajalehe „Uue Virulase“ lisa on jälle toomata jäetud. R. Antiku andmetel hakkas ilmuma see lisa 1907. a. alates, tõeliselt aga hakkas see ilmuma juba 1906. a. Esimene number tuli välja 5.(18.) novembril. Kokku ilmus sel aastal 9 nrit à 8 lk. Viimane number ilmus 30. dets. (12. jaan.).

Ajakirjanduse hulka kuuluvaks on R. Antik lugenud ka J. Ploompuu „Rahva lehed“. See on jällegi küsimus, kas need siia kuuluvad. Kui ja, siis oleksid pidanud äratähendamist leidma ka Pert'i ja Palmgren'i pühadelehed, mis on samalaadilised. Ent jätame selle küsimuse ja vaatame, kuidas on lugu R. Antiku andmete tõelisusega Ploompuu „Rahva lehtede“ suhtes. R. Antiku andmetel hakkas J. Ploompuu „Rahva leht“ ilmuma 1896. a. See pole õige. „Rahva leht“ hakkas ilmuma juba 1894. Esimese numbri väljaandja ei olnud küll J. Ploompuu, vaid Matti Helenius ja leht ise ilmus Helsingis, nagu see ka Antiku teoses on märgitud. Kuid see on ikkagi üks ja seesama „Rahva leht“ ja mitte mingi muu väljaanne; seda on allkirjutajatele suusõnal tõendanud väljaandele lähedalseisja prof. M. J. Eisen ja ka lehe enese saatesõnas on kohe alguses öeldud: „Priiuse jubeleumiks, priiuse saamise mälestuseks ilmutab siin esimest korda „Rahva leht“. Ostetagu ja tellitagu siis „Rahva lehte“ rohkesti ja „Rahva leht“ ilmub edaspidi iga aasta korra.“ Tõeliselt aga ei teostunud see kavatus. 1895. a. „Rahva leht“ ei ilmunud, ilmus aga alles 1896. a. jõuluks, siis aga juba J. Ploompuu väljaandel ja Tallinnas. Et Ploompuu „Rahva leht“ II oli tõesti M. Heleniuse „Rahva lehe“ järg, seda tõendab Ploompuu oma „Teise Rahva lehe“ lõpus, kus ta lausub: „Teist korda astub „Rahva leht“ Eesti rahva kodudesse. Esimest korda ilmus ta Eestlaste 75 aastase priiuse mälestuseks. Et selleaegne väljaandja, austatud soome suguvend Mag. Matti Helenius ise mitte Eestis ei elanud ja seda välja ei laotanud, siis jäi leht paariks aastaks Eesti rahvale ilmutamata.“

Kolmandaks „Rahva leheks“ loeb R. Antik albumi, mis ilmus nelipühiks 1897 nime all „Kevade leht nelipühiks 1897“. See teade ei vasta tõele. „Kevade leht“ ilmus iseseisva väljaandena ja ei kuulunud „Rahva lehtede“ seeriasse. „Kolmas Rahva leht“ ilmus ülestõusmis-pühadeks 1897 ja selle nimi on kaanelehel järgmiselt sõnastatud: „Rahva leht Ülestõusmise pühadeks 1897“. Et äsjamainitud väljaanne on „Kolmas Rahva leht“, seda tõendab J. Ploompuu ise oma saatesõnas lugejaile: „Loo-dame, et kõik, kes „Teist Rahva lehte“ on ostanud, ka seda lehte nüü-sama armastusega vastuvõtavad, ja et veel palju uusi sõpru juurde tuleb.“ Niipalju J. Ploompuu „Rahva lehe“ kohta.

Need on üksikud märkmed Antiku teose sisu kohta.

Mis puutub üksikute andmete toomisse vastavate ajalehtede ja aja-kirjade puhul, siis peab sedastama, et ka siin puudub järjekindlus. Ühe väljaande puhul on vastavad andmed toodud, teise puhul toomata jäetud, puutugu need andmed siis kas väljaandjat, kirjastajat või ilmutamiskohta jne. Ka siin oleks tarvis olnud rohkem järjekindlust, mis on sellelaadi-lise teose kohta, kui on seda Antiku oma, väga tähtis.

Lõppkokkuvõttes olgu öeldud, et esiletoodud puudused ei vähenda siiski kuigi palju teose väärtust ega sega selle tarvitamist. Teos on põhjapanev töö meie ajakirjanduse bibliograafia alal.

J. Roos.

Gaston Leroux: **Kollase toa saladus**. Prantsuse keelest tõlkinud Joh. Aavik. K.-ü. „Loodus“ Tartus 1932. 176 lk. (Tänapäeva romaan nr. 9.)

See on üsna põnev ja teatavas mõttes vaimukaski kriminaalromaan, kuid huviäratav siiski peamiselt seega, et tõlkijaks on Joh. Aavik. Huviäratav muidugi keele- ja keeleuuenduse-küsimustest huvitatuile, kellele aga raamat valmistab väikese pettumuse, sest et tõlkija seekord keeleliste uuenduste tarvitamises on jäänud nii tagasihoidlikesse piiridesse, et tõlge vaevalt erutaks võrdlemisi suurtki keeleuuenduse-vastast.

Eriti tagasihoidlik on oldud sõnastikulisel alal, kus küll on tarvitatud uusi sõnu, kuid vähe ja enamasti sääraseid, mis on juba võrdlemisi tuttavad (väisama, naasma, mõrvama, malnitsema, relde, ennak jne.). Peamiseks tähelepanuväärsuseks sel alal jäävad tavalisest kirjakeelest kirjavärsil erinevad vormid nagu: tomaat, notaar, timmukas või koguni: silmalau'ud (lk. 115, 122) ning ebatavalised sõnakujud nagu: politüst, trupp.

Mainida võiks veel mõningaid sõnu, mis nende ridade kirjutajale tunduvad esteetilisest vaatevinklist mittevastuvõetavad: kõige pealt „h o o v i t e g e m i n e“, mida (vist parema puudumisel) on tarvitanud juba teisedki, millele aga tingimata tuleks leida sobivam vaste; siis saksik „k a r n i l i h a“ ja labasemaiguline „t õ g a m a“; ja lõpuks: „juuksekarv“ (pro juus), mis ei tundu just heakskiidetav, kuigi see vorm on kõnekeeles tarvitusel (nagu muide ka „karn“ ja „tõgama“).

Mida vähem uut ning tulevikku-viitavat leidub „Kollase toa saladuse“ tõlke sõnastikulises küljes, seda innukamalt pöördub lugeja tähelepanu lauseehituslikule ja stiililisele küljele, et otsida siit seda teedrajavat, mida otsima õigustab tõlkija nimi. Ent ka siin ootab otsijat pettumus, sest aansaks silmapaistvaks omapärasuseks on siin lauseehituse ja stiili tugev prantsusepärusus, mis osalt tundub liialdatuna. Nii meeldiv kui ongi Joh. Aaviku püüde õllistada ja peenendada meie emakeelt, ei tahaks ometi näha seda tehtavat keele omapära kulul ning eesti keele painutamise varal prantsuse liistudele. Leppida võiks ehk veel lausetega nagu: „...hoidis käes laboratooriumist toodud lampi, tugev lamp, mis valgustas kogu tuba...“ (lk. 6) või: „...mis pidi... tast tegema ka esimese detektiivi maailmas, kahekordne andekus, mis üliharva esineb samas isikus üheskoos...“ (lk. 11—12). Kohmakalt-prantsusepärased aga tunduvad laused nagu: „Mitu korda olin, kes olin harjunud teda nägema väga rõõmsana ja tihti koguni liig rõõmsana, otse üllatatud leidmast teda sügavasse kurbusesse vajununa“ (lk. 11). Või: „...käies ümber kõige niihästi selle, mida me nägime, mida oli vähe, kui selle, mida me ei näinud, mis aga nähtavasti oli määratu“ (lk. 41).

Eks tundu — et veel paari üksikasja mainida — näit. sidesõnu tarbetuna lauses: „...et panna teda astuma ülalt oma unistustest ja alla perroonile...“ ning eks häiri meid ülearune selle-seda lausetes nagu: „Rouletabile'i nägu läks tulipunaseks selle nimetuse juures: „väike poiss“ (lk. 115) või: „Lõppeks avaldas ta seda arvamist, et see Darzac'i poolt oli väga tark ja osav mõte...“ (lk. 116)? Lõpuks: mis mõte on lausel nagu: „uksehoidjad ei või teda isegi maalituna näha“ (lk. 57)? Kas taipab iga lugeja, et see peab tähendama: uksehoidjad ei või teda silmaotsaski sallida, ei või tema varjugi näha?.. Miks tõlkida sõna-sõnalt, kui on niisama häid ja paremaidki omakeelseid väljendusvõimalusi? Üldse: miks tahta kirjutada prantsuse keelt eestikeelsete sõnadega, kui tõlkija ideaaliks on painduva, omapärase ja õilsa eesti keele loomine?

M. Sillaots.

Kolm laste jõulunäidendit.

A. K o e l: Jänesepoiste jõuluõõ unenägu. Laste jõulunäidend kolmes pildis. Eesti Haridusliidu kirjastus Tallinnas 1931. 46 lk. Hind 1 kr.

A n t o n R a h u l a: Maimu. Laste jõulunäidend kolmes pildis. Eesti Haridusliidu kirjastus Tallinnas 1931. 40 lk. Hind 75 s.

A n t o n R a h u l a: Juku ja Miku. Laste jõulunäidend kahes vaatuses. Eesti Haridusliidu kirjastus Tallinnas 1931. 39 lk. Hind 75 s.

Meil on üldiselt ilusaks kombeks lõpetada koolides sügissemester laste jõulupuu ja -peoga, mis on rõõmupäevaks asjaosalistele õpilastele tehtud töö eest ja ühtlasi ka töötulemuste demonratsiooniks lastevanematele. Kui enamik peokava numbreid peab loomulikult välja kasvama õppetööst: näit. laulud, ilulugemised, võimlemine, rahvatantsud jne., siis ometi ei pääse mööda ka jõulunäidendist. Selleta jääks pidu ja laste rõõm nagu poolikuks. Selleks on vaja laste jõulunäidendeid jõuluvana, metsakuninga, päkapikkuste ja haldjatega, kes hindavad häid ning karistavad halbu lapsi.

Muinasjutt meeldib lastele ja seepärast põhjeneb enamik laste jõulunäidendeid muinasjuttudel. Ka käesolevates pole autor mööda pääsenud muinasjutust ja igivanadest jõulunäidendite tegelastest.

Kahtlemata on raske reaalsust kunstipäraselt kokku sulatada muinasjutuga. Seepärast on senini pea kõik meie lastenäidendid baseerunud moraalpedagoogilisel pinnal, kus ühed tegelased on halvad, teised head, ja näidendi lõpus muutuvad jõuluvana ja haldajate kaasabil halvadki headeks, retsepti järgi, tunnustamata elu, harjumuste ja inimlikke psühholoogia seadusi. Kunstilisest ja pedagoogilisest seisukohast ei saa tunnustada sellist ainekäsitlust. Heale lastenäidendile tuleb asetada peale lavateoste reeglite üldjoontes samad nõuded, mis heale lastekirjanduselegi. Need peavad olema lastepärased, vastama laste sisemisele elamis- ja omandamisvõimele, elavale fantaasiale ja tegevusihale, peavad süvendama, avardama ja rikastama teadmisi ning õilistama kõlblat mina. Käsitus peab olema lavaline, ent ühtlasi kunstipärane. Täielikult suudaks neid nõudeid täita vahest ainult loov kirjanik, kui ta hästi tunneb ka pedagoogikat nii teoreetiliselt kui praktiliselt. Senini pole meil aga olnud veel selliseid lastenäidendite autoreid. Hädaga on paljud õpetajad sunnitud ise koostama vastavaid näidendeid ja kui need on olnud kuidagi enam-vähem vastuvõetavad ja mängitavad, siis on need pääsenud ka trükituna laiema hulga kätte. Seesuguste hulka tuleb arvata ka ülalmainitud. Need pole suursündmuseks meie lastenäitekirjanduses, kuid pole ka halvemad varempakutiist. Autor, kellen esineb kahes nimes üks ja sama isik, on need kirjutanud esialgu nähtavasti ainult omile õpilasile, kohase jõulunäidendi puudumisel.

„Jänesepoiste jõuluõõ unenäo“ teemaks on jõuluõhtul maa peal valitsev rahu. Vagajuttude järgi ei murduvat ükski kiskja sellel õhtul ega ööl. Kui Jääger-Jaagu poeg Villu metsast jõulukuuske tuues õe Ellu hoiatusest hoolimata ihkab jänesepraadi ja haavab püssiga väikest jänest, siis viivad hundid ta Metsavana kohtu ette, kus ta oma teo andekspalumisega kõik jälle heaks teeb. Isegi vana kütt on Metsavana headusest niivõrt liigutatud, et loobub eluajaks oma püssist.

Teost kannab looduse ja loomade armastamise ning kaitsemise idee. Moraali pole autor palju jutustanud, vaid on jätanud selle tegevusest välja lugemise vaatajate hooleks. Kui jänesepoiste ilus unenägu värske ristikeheina saamisest Metsavana heldusest täide läheb, on kõigil meel rõõmus ja lauldakse koos rõõmulaulu, milleks autor noodidki kaasa on andnud. Ilusa jõulupalana sobib see näidend väiksematele lastele hästi, nimelt lastele, kes liiguvad veel täiesti muinasjutuvallas. Kõik need rääkivad

armsad jänesed ja head hundid, Metsavana ja haldjad võivad pisikesi vaimustada. Mudilased oma vaimustuses ei pane kindlasti tähele meelevaldsust, mida autor on tarvitanud Jääger-Jaagu kallal, lastes teda näidendi lõpus hundile püssi kinkida, sõnades: „Tänasest päevast ei tarvita ma seda surmakeppi teie vastu enam, sest siin seisab teie kaitsja ja sõber!... Isand Kriimsilm, võta ja tarvita seda kõigi nende vastu, kel veel julgust peaks olema Metsavalla rahu rikkuda!“ (lk. 39).

„Maimu“ käsitleb tuntud vaeslapse-motiivi, õela võõrasema ja hellitatud peretütrega. Vaeslaps Maimu on muidugi virk ja usin nii koolis kui kodus. Jõuluks saab ta koolist hea tunnistise, hellitatud ja laisk Liisi aga halva. Viimane rebib mõlemad tunnistised kodus puruks ja ajab süü Maimule, kes on seetõttu sunnitud õela võõrasema eest jõuluõhtul kodust metsa pagema, kus ta satub Metsakuninga ja haldjate hoole alla ning kui hea laps haldjaks vastu võetakse. Võõrasema ja Liisigi süda pole rahulikud Maimu kadumise pärast ja nad lähevad teda metsa otsima. Seal satuvad nad Metsakuninga elamusse, kus siis kõik asjad hästi lahenevad. Liisi palub Maimult kõik andeks ja võõrasemagi töötab Metsakuningale: „Oh, vägev valitseja, luban olla hää kõigile, eriti oma kasulapsele Maimule. Need kaks on mulle tänasest päevast ühevõrra armsad“ (lk. 39).

Autor on suutnud jääda vaeslapse-muinasjuttudes antud üldkujude piiridesse; niivõrt kui seal on kujud mustad ja valged, on nad ka käesolevas näidendis. Kiiduväärt on autori rahumeel ja leplikkus, mis muinasjuttude lõpus leiduva kättemaksu ja karistuse kurjuse ning õeluse eest on muutnud rahulikuks lepituseks Metsakuninga vaheltsobitusel. See teeb näidendi kõigiti vastuvõetavamaks. Isegi ema töötus ei tundu siin võltsina, sest see on antud rohkem hirmust kui puhtast südamest, on välja pressitud ja hädaga peale sunnitud; selle pidamisesse pole usku.

Autor on osanud muinasjutu teema lavaliselt hästi rakendada, andes kohati päris õnnestunud stseeni, mis teevad näidendi üldiselt vastuvõetavaks ja kahtlemata koolilpidudel ka eduga mängitavaks.

„Juku ja Miku“ on neist kolmest kõige reaalsem. Siin on muinasjuttu õige vähe, ainult traditsiooniline jõuluvana oma nelja tähetürega. Needki on ehtsad ainult väiksematele lastele, kes usuvad jõuluvana tõelikkude olemasolusse, kuna suurematele, kellel on usk jõulutaati juba kadunud, on see ainult harjunud komme, nagu see säilinud üldiselt meie perekondades. Vanemad lapsed, Helmi ja Ella, juba teavad, et jõuluvana tuleb naabritelast kehva saunahurtsikusse kinkidega, kuid hoiavad selle saladuses nooremate, Juku ja Miku, ees, kes meelsamini lasevad liugu kui õpivad.

Mõlemad poisikesed on omaette vahvad ning omapärased tüübid. Jukul on liulaskmine täiesti selge, kuid loeb siiski „em-u-el-el-i-ka-a-es“ ja „ve-a-es-i-ka-a-es“ ning talle ei jää kunagi meelde k-täht. „Pää teisel katki kui mustlase kasukas, aga meeles ei seisa“ (lk. 5), siunab tragi poiss, vastumeelselt kirjatarkust õppides.

Juku ja Miku taolisi tegevushimulisi teraseid poisse, kellele istumine ning õppimine sugugi ei sobi, kes tahavad liikuda ja teotseda, leidub rohkesti. See on normaalsete laste loomupärane omadus, mida autor siin on suutnud tabavalt edasi anda. Selliseid poisse huvitab peale surnud kirjatähe ja raamatu iga elav ja looduses eksisteeriv asi, mille kallal nad siis oma loomupärase mõistusega juurdlevad. Juku ja Miku kõnest paistab, et loomulikust mõistusest pole neil puudus, kuid kool ei oska oma surnud tuupimisega seda arendada ega poisse tööle rakendada. Jõuluvanale salme lugedes jäävad aga mõlemad kimpu tuupijate Ella ja Helmi kõrval. Aga ka siin on mõlemad loomulikud ning usutavad lapsed, nii sõnades kui tegudes. Lõpus aga rikub autor nad oma pealesurutud moraaliga ära, pannes nad kiiresti meelt muutma ja vanamehe-

likult targutama, kui nad jõuluvana kingitusepakist leiavad vitsakimbu. Oli siis tõesti tarvis panna poisse paugu pealt endale moraali lugema, et sellega kogu õnnestunud näidendit ära rikkuda? Usume, sellest oleks pääsenud väga lihtsalt mööda; siis aga oleks ära jäänud see kulunud retsept: halb saab vitsu, hea kalleid kinke, ja ka halb peab heaks saama, et tulevikus saada samuti väärtuslikke kinke.

Need kolm väikest jõulunäidendit on kõik mängitavad ja teataval määral ka lastepäraseid, kuigi nad kirjanduslikult ei suuda palju pakuda. Autoril paistab olevat eeldusi lastenäidendite kirjutamiseks, kuid ta pole suutnud veel täiel määral vabaneda vanadest, iganenud vaateist ja võttest, mis sageli rikuvad ilusa alguse ja hea mõtte.

Ka lavastajale on autor katsunud abiks olla, andes kaasa noodilisasid, tegelaste iseloomustisi, laval liikumise skeeme jne. Sellistena võib neid paremate puudusel julgesti soovitada kooli jõulupidudel mängimiseks.

P. Hamburg.

J a a n R u m m o : **Kõneoskus.** Teoreetilisi lähtekohti ja praktilisi juhi-seid. A/S. „Ühiselu“ kirjastus. Tallinna, 1932. 164 lk. Hind 2 kr. 40 s.

Seda raamatut kätte võttes ei või aimatagi, mäherduse huviga ta läbi loetakse. Oleme kindlasti lugenud paljusidki suurepäraseid raamatuid, mis on andnud meile elamusi kas oma veetleva sisu ja tiheda käsitlusviisiga või rohkesti avardanud meie teadmisi mõne teadusliku küsimuse alalt. Kõnealune teos ei ole küll mingi suurejooneline uurimus, ta seab endale tagasihoidlikuks ülesandeks pöörata meie tähelepanu sellele, kuidas me kõneleme ja kuidas tuleb kõnelda, kui tahame õieti ja veenvalt teatavaks teha oma mõtteid. Ja selles mõttes on ta meile võib-olla palju kasulikum kui mõni esmajärgulise väärtusega kirjanduslik teos.

Autor ei taha öelda oma raamatuga midagi üllatamapanevat uut, kuid ta on suure tähelepaneku ning huviga kuulunud, kuidas kõneldakse, on juurelnud küsimuse kallal, kuidas võib hästi kõnelda, ja esitabki siis omi tähelepanekuid, ühtlasi arvestades ja ette tuues parimat vastavat kirjandust, mis on sel alal olemas. Lähtudes sagedasti meie oludest, selgitab ta üldse kõne tähtsust ühiskondlikkudes eluvaldustes, vaatleb siis kõneleja võimeid ja nende arendamist, kõne valmistamist, ärevust ja hirmu esinemisel, esinemist kuulajaskonna ees, väljendusvormi kõnelemisel, kõne kestust, keskustelu, vaidlusi ja kuulajaskonda kui massi, puudutades niiviisi kõiki kõnega ühenduses olevaid tähtsamaid tegureid. See, mida autor ütleb, on kõik veenvalt, asjalikult ja arusaadavalt öeldud, sagedasti päris lihtne tõde, kuid seejuures märkame ise, kuidas tihti oleme möödunud sellest lihtsast tõest tähelepanematult ja enese kahjuks. Autor vaatleb otse eeskujuliku sihikindluse ning selgusega kõiki neid asjaolusid, mis nii mõnigi kord muudavad meie kõne mannetuks. Näeme kujukalt, kui võrt kaugel oleme sagedasti oma lohakuse ja tähelepanematuse tõttu sellest, et omada võimsat abinõu oma veendumuste ja õiguste kaitseks ning selgitamiseks, ehk teisiti — autori sõnadega, et „valitseda elavat sõna, olla võimeline selle sõna abil kaitsma oma õigust, virgutama, kaasa kiskuma, arvustama — mõjutama õpetavalt, julgustavalt, rahustavalt või hoiatavalt — kelle elutarvetesse ei kuuluks tänapäeval selline võime?“

Ja seades ennast kuulaja olukorda, kui palju ei teaks igäüks meist meelde tuletada kõnesid, mis pahatihti olid viletsus ise?! Kui palju oleme kuulnud ilusaid sõnu, aga õõnsat sisu, kui palju jälle muidu kirjutistes nii sisukate isikute äärmiselt saamatuid ja mõnikord koguni arusaamatuid suusõnalisi ettekandeid! Sellest teosest saame kaasa tagasihoidliku õpetuse, kuidas arendada oma kõnelemisoskust, mida pea igäihel vaja läheb

Kõnelemisvõime ei ole ainult and, ta nõuab palju muidki eeldusi, et kõne oleks tõesti võimas või täidaks oma eesmärgi.

Kui palju võiks see raamat tulusat tuua, kui meie demagoogid tahaksid seda lugeda ja veidi tõsisemalt ja korregeerivalt suhtuda oma kõnedesse ja nende mõjusse. (Muidugi oleks naiivsus uskuda, et seda tehtaks!) Meie politika ja avaliku elu tegelastest võiksid väga paljud selle raamatu igalt leheküljelt veel õppida, mis neil nende kõnedes puudub. Aga ka kooliõpetajatele ja muule lugevale publikule annab see teos palju hinnatavaid näpunäiteid.

See raamat on kirjutatud sügava huvi ning haaravusega, autor on siin tõsiselt tänuväärse töö teinud. Jääb soovida, et raamat leviks võimalikult rohkesti, aidates seega kaasa meie kõnekultuuri tõstmisele.

O. Liiv.

Oskar Loorits: *Etnische Volksdichtung und Mythologie*. Tartu 1932. 110 lk. Hind 1 kr. 50 s.

Tartu Ülikooli juubeli puhul on Akadeemiline Kooperatiiv kirjastanud mitu head raamatut eesti rahvateaduste alalt. Raamatud on ilmunud saksa keeles ja sellega eeskätt määratud just välismaailmale Eesti lähemaks tutvustamiseks. Tõepoolest ei olnud välismaailma teadusmehile, kes ei tunne eesti keelt, meil senini pakkuda mingisuguseid ajakohaseid käsiraamatulisi ülevaateid meie muinasteadusest, ajaloost, rahvateadusest, keelest ja rahvaluulest. Ak. Kooperatiivi üritus on selle puuduse kõrvaldamiseks nii siis väga teretulnud, liiatigi et ülevaadete koostamine on antud parimate spetsialistide hoolde.

Käesolevaga tahab allkirjutanu vähe peatuda O. Loorits'a rahvaluule ülevaatel, ehk küll nende asjade kohta, mis seal käsitletakse, on juba muus ühenduses lühemalt-pikemalt sõna võetud.

O. Looritsa teos tähendab kõigiti uut lehekülge eesti vana usu käsitlemises ja valgustamises. Alates ärkamisajast oleme pidanud siplema ebaõige rahvausu kammitsais, olgugi et jaokaupa on toodud valguse ette kohutavaid võltsinguid, tervet kirjandust põhjustanud trükivigu ning muud. Kõnelemata laimetest ringidest, usub suur osa rahvuslikel teadusaladelgi teotsejaid meie päevinigi, et vist ikka ka meil on tõepoolest olnud komplitseeritud jumalatesüsteem, mida nüüdki on sündsail juhtudel sobiv lausetes vahele visata. O. Loorits on täiel jõul ja halastamatult ümber lükanud kõik „ebajumalad“ ega ole ühelgi eestlasel põhjust seda kahetseda. Ühes mõjuva hoobiga on välja pühitud hulk teaduslikku soppa ja pinnu silma ajamist. On osutunud tarviliseks, et vana traditsionaalne — ehk küll ositi täiesti kriitiline — eesti vana usu käsitusviis heidetakse tervikuna kõrvale ja ehitatakse uus uuele — seekord puht-teaduslikule — alusele.

Edasi ei ole O. Loorits piirdunud üksnes kirjanduses ja Eesti Rahvaluule Arhiivis leiduva folkloristliku materjali kutselise kokkukujamisega, vaid on püüdnud asetada asjaolude taha kultuuriloolise peegelseina, millelt tõsiasjad iseenesest tagasi reflekteeruksid. Ka selle uue vaatlemisviisi eest tuleb autorit ainult õnnitella. On tabavalt ning päevselgelt näidatud, miks meil mõningas asi on nii ja miks mitte nii.

Ühe sõnaga: meile on pakutud hea algatus — raamat, mis peab eesti usu (ja rahvaluule) uurimise viima uutele radadele. Seepärast ei ole tarviline pikemalt peatuda positiivseil külgedel, vaid tuleks vaadata, mis selles teoses on niisugust, millega ei saa rahul olla.

Läbi lugenud „Etnische Volksdichtung und Mythologie“, jääb niisugune mulje, et autor ei ole siiski jõudnud kõiki üksikasju küllaldaselt järele kaaluda ning on koostanud raamatu mingisuguse esialgse konspektina, millesse tehakse ümber kirjutades rohkeid parandusi ja lisandeid.

Seda arvamust toetab veel tunne, et kirjutajat on tiivustanud mingisugune rutt, mis on teda kohati sundinud otse pool joostes edasi rühkima.

O. Looritsat oleme rahvaluule-maailmas harjunud nägema kõva distsipliini ja piinliku täpsusega mehena, kes on nooremate seas kasvanud n. ö. looritsliku kaine ning asjaliku kooli. Käesolevas raamatus on aga autor ise kõige vähem looritslik. Sageli on kaldunud asjalikkusest kõrvale ja andunud liigsele mahamaterdamisele, kõrgeleulisele ülistusele või heroilisele sentimentalismile, mis laseb teost kohati nautida enam ilukirjanduslikult kui teaduslikult (vt. lk. 89, 99 ja 105). Viikingite-aega on lastud paista niisugusena, et sellest võiks saada rahvuslik Eeden õiglaselt vales osutunud Kungla asemele. Selle eest on orjuse-aja olude, sakslaste, katoliku kiriku jne. vastu paisatud rohkem viha, kui seda tarvis oleks olnud. Teos on nüüd saanud kohati niisuguse ilme, nagu oleks ta poliitiline brošüür lööksõnadega Sklaven, Barone, Pfaffen, aga mitte teaduslik uurimus, mille eesmärgiks peaks olema Eesti õige näo õiglane näitamine. Liigne temperamentlikkus võib anda vahest lootustele vastukäiva otsuse eesti teaduse küpsusest.

Üksikasjadel peatudes võib allakirjutanu puudutada ainult neid asju, mida lubavad olud, kus ei ole käepärast mingisugust asjaomast lähtekirjandust.

Peab olema O. Looritsaga täiesti samal arvamusel, et ristiusu põhimõtted on tulnud Eestisse kreeka-katoliku, aga mitte rooma-katoliku ringidest, mida näitab kiriklik põhiterminoloogia. Siiski ei saa kõiki esitatud vene laene pidada pimesi õigeiks. *Issand* ei tarvitse sugugi olla tingimata vene *Господь*'i epigoon. Sama hästi võib ladina *dominus* (või saksa *Herr*) olla tõlgelaenu andjaks. Teisiti pole lugu *Päästjaga*, millele kindlasti võib olla paralleeliks ladina *Salvator* — või sellest lähtunud laenu (lk. 29). On niitatud, et venelusele on väravad lahti olnud ainult Setus, mitte Virus (lk. 29). Selle nähtuse põhjuse leiame looduslikest oludest. Kirdes on eestlasi ja venelasi lahutanud peale suure jõe igavesed sood. Lisaks on sealpoolne vene asustus suuremalt jaolt üldse väga noor, nii et võib täheldada üksnes eesti ja ingeri resp. eesti ja vadja kokkupuuteid.

Vaikides mööda minnes *Kalevipoeg* ~ *kylfing* ~ *кол(о)бяг*'ist, mille kohta M. Haavio'l valmib uurimus, tuleks mainida *Peko* ja *byggve* ühendamisest, et seda ei oleks tarvitsenud teha ka suure küsimärgi all. Uuemate rootsi laenudega on juhtunud viga, milles on allakirjutanu kaudselt kaassüüdlane. Kui autor omal ajal sai viimaselt teoses toodud eesti-rootsi ja eesti rahvausundilised sõnaühendid, ei teadnud ütleja täpsalt, kuidas just kõlab Risti! tilpamist märgitsev rootsi laen, kas *lottama* või *luutama*, sest rootsipärasest ortograafias kirjutav Risti korrespondent oli pannud sõna kirja *lotama*, kus võis -ot-le anda kahesugust tõlgendust. Nagu hiljemini koha peal hangitud teated on näidanud, on sõna *lottama* ja *luutamisele* tuleb kriips peale tõmmata.

Kraasna maarahvaga on sündinud paar eksitust. Autor ütleb (lk. 46), et 16. sajandil tekkinud see asundus valgevenelaste hulka. Kraasna ala kuulub siiski täiesti suurvene raiooni, kuigi seal räägitaval — nagu üldse pihkva — murdel on olemas mõningaid jooni, mis seisavad lähedal valgevenele. Kraasnalaste „hingede ülendamisest“ kõneldes tarvitab O. Loorits olevikku, seega toimides oma põhimõtete vastu (vt. „Vanavara vallast“, lk. 60). Maajumalaid tõlgib Loorits üksnes 'die Götter des Landvolkes', aga nagu kraasnalane ise on seletanud, võib maajumala des mõista eeskätt ka muud, näit.: *„Kahhja viia as pikkezele: ta taivah om, olõ õi maajumal“* (O. Kallas, Kraasna maarahvas, lk. 90).

Surm ei ole üksnes eesti sõna (lk. 51), vaid see esineb samades funktsioonides ka vadjalasil. Nii siis ei võiks *surma* „verhättnismässig jung'iks“ pidada, vaid vanemaks läänemere-soome sõnaks ning mõisteks.

Hiis ning selle tuletised ja *hitu* ~ *itu* (lk. 51 jj.) tuleb teineteisest lahus hoida. *Hitu* ja soome *hitto* ei või olla lihtsalt mingisugused deminutiivis-affektilised kujud tüvest *hit-*. Lõuna-Eestis esinev (*h*)*itsu* 'kergets, hulluke jne.' näitab selgesti, et siin on alglähtena teine tüvi, milles peegeldub vana murreteomane konsonantide erinevus ja millele siis on liitunud deminutiivne tuletis *-oi*.

Allakirjutanu ei suuda ka uskuda, et *koll* 'lastehirmutis' ja *koll* 'genitalia' oleksid sama tüve (lk. 43 ja 57). Eesti *kollil* 'genitalia' on vasteid muiski lähemais ja kaugemais sugukeelis, millest siin mainitagu üksnes lähim soome *kolli*(*kissa*) 'isakass'. *Koll* lastehirmutisena peab ootama aga uut, muud sobivamat seletust, kuigi O. Loorits paneb erilist rõhku sugulise momendi ja „geschlechtliche Erregung'i“ tähtsusele (lk. 43) rahvausundi arengus.

Selle kohta ei või midagi öelda, kui vana või värske on *katku* usundiline kuju (lk. 67). See võib lõplikult välja arenenud olla küll alles ajaloolisel ajal, nagu arvab O. Loorits, kuid sõna seesugusena on siiski palju vanem ja ulatub kindlasti paganusse, kus ta võis tähistada kas juba katkutauid seesugusena või üldse mingisugust rasket surmatõbe. Vrd. Karjala ja ida-soome *katku* 'tappev karm, ving'.

Väga noor ei või olla ka *sõnama* 'besprechen, verwünschen', kuigi soomes verbil *sanoa* ei ole maagilist tagapõhja. Vadjas on *snata* siiski just kurja sõnaga nõiduma. Sõna maagiline vägi on väga vana. Sellepärast on siis võinud eri keelis ütlemist, kõnelemist ja äranõidumist tähistavate verbide tähistused kergesti seguneda. Laensõnana soome keelest tulnud *loitsima* tähendab Põhja-Eestis, kus sõna on kitsal alal rahvao mane, lihtsalt umbes 'klatšima'.

On rõõmustav, et ühiskeeles läbi lööma hakkav ja muid sünonüüme väljatõrjuv *libahunt* on ametlikult tunnustatud hoopis teist mõistet tähistavaks terminiks, nagu ta rahvapärastelt seda ikka on olnud, nimelt eriline liik hunte, mitte inimhunt (lk. 73—74). Samas ühenduses toodud saksa *Werwolf* ei ole aga kuidagi võinud terminoloogiliselt mõjustada eesti *inimesehunti*. Tõlgelaenust ei saa seepärast kõnet olla, et saksa *wer-* oji rahva teadvuses siis, kui ta algas kokkupuuteid eestlastega, juba kaotanud oma tähenduse 'inimene'.

Tuulispaska (lk. 72) peavad asjaomased võtma erilisele kaalutlusele. On vägagi tõenäone, et viimane osis *pask* ei seisa sugugi ühenduses sõnaga *pask* 'Dreck'. Pandagu tähele, et murdeti esineb ka *tuulispass*. Vahest on siin tegemist vanema skandinaavia laenuga sõnatüvest, millest on tekkinud praegune eesti-rootsi *bass* 'kurat, tont, koll' ja rohked riigirootsi vasted mitme eriti sobiva tähendusega? Laenamine on pidanud sündima otse Skandinaaviast, mitte Eesti rootslaste vahendusel, nagu on lugu *päär*'agagi.

Üldise mulje juurde tagasi minnes peab veel kord rõhutama seda liigset tempot, mis läbib teost ja mis jätab lugejale mõne asja tume-daks, mis autorile endale küll on selge olnud. Nii ei saa lugeja hästi aru, mis ühenduses just tõmmatakse võrdlusjooni vene *полудница*'ga (lk. 46). Mida mõeldakse rootsi *kobold*'iga (lk. 51) *kääpasta* kõneldes? Sisuliselt on siin võimalust rootsit mainida, keeleliselt aga mitte.

Autor ei lase ka selgelt paista, mis on tema arvates e b a u s k (Aberglauben). Kui raamat on läbi loetud, võib nii aru saada, et enne sakslaste siiatulekut valitses siin maal u s k ja siis tekkis alles e b a u s k. Siis oleks nagu hakanud kaduma positiivne vana usk ja asemele tulnud pime maagia igasuguse ärksama vaimu suretamisega. Väga õigelt on küll põhjendatud eesti jumalate vaesust sellega, et orjuseaja inimese ilmavaade ei küündinud kaugemale *puugist, tondist, kratist, soendist* ja *kodukäijast*, kuid kõike folkloristlikku kurja ei saa ometi selle aja kaela ajada. Autor arvab, et üksnes suur rõhutus sündinud inimesi kadedu-

sele ja seega „ärategemisele“ ning teise tulu võtmisele. Aga mis on põhjustanud samu nähtusi nendel rahvastel ja kihtidel, kel pole olnud säärast hingelist ega kehalist survet? Saksa kaudu sai eestlane tuttavaks kõrgema, enam arenenud lääne-euroopalise ebausuga ja nõidusega, mis loomulikult järk-järgult välja tõrjus primitiivsema, nagu varemalt oli skandinaavia mõju omasoodu sellest osa välja tõrjunud. Selles ei tohiks näha mingisugust tagasiminekut, vaid uutesse vormidesse ümberasetumist.

Lõpuks väike märge: pole õige sama algkeele kohta segamini tarvitada *Alt baltisch* ja *Litauisch*.

Loodetavasti võtab O. Loorits siin-esitatud väikesed märkmed kaalumisele ja revideerib mõnest kohast oma teost.

Pauli Ariste.

Märkmeid paari M. Veske lauludekogus avaldatud luuletise kohta.

M. Veske lauludekogu¹⁾ hiljutise ilmumise puhul oleks mul paari sealt avaldatud luuletise — „Piirikivi nutulaul“ ja „Rohupapi“ kohta alamaljärenevad märkused teha.

Olen M. Vesket 1880. aastast kuni tema Ungarisse minekuni õige sagedasti näinud; kogu tollel ajal oli tema habe kahte harusse jaotatud, nagu kõnealuse lauludekogu kaanepilt seda näitab. See pilt on õige heaks kujutuseks Veskest tema avaliku tegevuse ajajärgul. Raamatu esilehel kriitpaberil toodud pilt peab tema noorpõlve aegadelt, võib-olla Leipzigi päevilt, pärit olema. Niisugust ratashabet, nagu sellel pildil, Veskel pärast ei olnud.

„Piirikivi nutulaul“ (lk. 195—196) ilmus käsikirjana Tartus ja levis kiiresti ärakirjade kaudu peale E. Kirjameeste Seltsi koosolekut, kus J. Hurt ühes oma poolehoidjatega seltsist lahkus. Omal ajal oli ka minul ärakiri sellest laulust, mis aga nüüd kaduma on läinud. Laulu looja öeldi Ado Reinwald olevat.

Katsun laulu sisu kui ka üksikute sõnade kohta, mis noorematele ehk arusaadavad ei ole, siin seletusi anda.

Värss 1: „Säält Rammi õlleköögi päält on kuulda Ado leinahäält“... „Rammi“ asemel oli minu ärakirjas „Schrammi“; võib-olla oli see kohaliku ärakirjutaja parandus, sest siin teati, et õlleköögi omanik, kellest on jutt, ei olnud mitte „Ramm“, vaid „Schramm“. Viljandimaal räägiti aga üldiselt „Rammi õllefabrikust“ ja „Rammi õlest“, mis ka Viljandimaal igal pool saada oli. See õllefabrik asus Rüütli ja Kiiütri tänava nurgal, praegune nr. 9 Rüütli tänaval. Ajal, millest on jutt, olid õllefabriku peal, 3. korral, elukorterid; ühes neist elas Ado Grenzstein, „Oleviku“ toimetaja, J. Hurda poolehoidja.

„Ta leinab oma Liiliat, kes kaugel Tartu ranna ra'alt...“ „Liilia“ all arvati mõista võivat „Lydia't“, nimelt Lydia Koidula't, kellest ka Grenzstein olevat vaimustatud olnud ja kes siis juba kaugel kodust, Kroonlinnas, mehel oli.

Värss 3: „Postipapa taim“ — muidugi „Eesti Postimees“, mille toimetajaks oli siis Karl August Hermann. Teises reas peaks „ilmus“ asemel vist küll „ilmub“ olema.

Värss 4: Mis „sukavardaga“ tähendab, ei mäleta ma enam. Võib-olla on sellega tahetud tähendada olukorrale, et K. A. Hermann seisis oma proua mõju all, kes juba siis vaimustus naiste üheõigusluse mõttest ja

¹⁾ Mihkel Veske Laulud. Korraldanud ja redigeerinud M. Jürna ja E. Nurm. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1931. 204 lk. Hind 3 krooni.

hiljemini, et näidata, et ka naised võivad endie ülalpidamist iseseisvalt muretseda, avas käsitöö-kaupluse.

Värs 5: „Jürmann'i“ all tuleb mõista Tarvastu kirikuõpetajat M. Jürmann'i.

Värs 6: „Sest Tarvastus üks raske puu lei katki säälu sääreluu“ jne. „Säälu“ asemel peaks olema „sälu“. Räägiti nimelt, et Grenzstein olevat oma vanemate kodus, Tarvastus, karjapoisina naaber-peremehe varsa sääreluu teibaga katki lõõnud, mille tagajärjel siis kahjutasu nõudmise asi kohtus lahenduse leidnud. — Sõnadega „... ei või teha Doll“ on tähendatud Viljandi koguduse õpetaja Doll'i peale — küll riimi pärast.

Värs 7: „Ja Wühner“ — endine Tarvastu kihelkonnakooli õpetaja, pärastine Keeri mõisa omanik.

Värs 8: „...sakstepäeval Riias käis“ — Wühner'il, kui rüütli-mõisa omanikul, oli õigus rüütelkonna maapäevast „Landtag'ist“ Riias osa võtta, kus ta kord käinud, mille peale siin tähendatakse. — „raki-mehi“, s. o. frakimehi, mõisnikke. — „Von Oinas ütles“ — mõeldud on „von Bock“, Päri mõisa omanik, kes ühes Paistu kirikuõpetaja Hansen'iga olevat katunud ka „Olevik'ku“ sakste mõju alla saada, nagu see enne „Eesti Postimehega“ olevat korda läinud.

Värs 9: „Lipp'ike“ = kirikuõpetaja Lipp. „Kapp'ike“ = Suure-Jaani kõster Kapp. — „... kõmsite“ asemel seisis minu ärakirjas „kõmbiti“.

Värs 10: „Kuld-Põrnik öösel põriseb...“. Kuld-Põrnik'a all on mõeldud Paul Undritz, pärastine Valga kirikuõpetaja, tol ajal alles üli-õpilane, kes oli laialt loetud juturaamatu „Kuld-Põrnik“ trükki andnud ja oli agar Grenzsteini toetaja. Kes „Gotli“ all on mõeldud, ei mäleta ma enam; vist küll kõster-kooliõpetaja Kotli — Väike-Maarjast. — „Seltsist aeti“ — Eesti Kirjameeste Seltsist. — „... hulgast ujutud“ = „hurjutud“.

Värs 11: „Kuke isand“ — vist õpetaja Hahn Tallinnast, kuid ei mäleta.

Värs 12: „Sääl mind ka avitas“ — „sääll“ järel on välja jäänud „Menning“; viimane oli „Vanemuise“ orkestrijuh, mängis seal ise bass-viiulit; oli tol ajal „Vanemuises“ tähtis tegelane; ta oli pärastise „Vanemuise“ näitejuhi Karl Menning'i vanem vend; oli tõesti lombakas; nüüd juba ammu surnud.

Värs 13: „karusselliga“ ja „vändapilliga“ oli Grenzsteinil mingi laialt tuntud lugu olnud, kuid mis — ei mäleta enam.

Värs 14: „Neid Peeterburgi saatsid“ — peab olema „saatsin ma“.

Värs 17: „ilma hukastab“ — mitte „hukastab“, vaid „lunastab“ oli minu ärakirjas, nagu kindlasti mäletan. Grenzstein ei olnud nimelt mitte päris kiriku-usklik, vaid lubas enesele mitmesuguseid lahkarvamisi, mille peale ka siin on tähendatud.

Värs 18: „abi tuleb Laiusest...“ Räägiti, et Grenzsteini soontes voolanud mustlaste verd, ja mustlaste asukohaks oli Laiuse.

„R o h u p a p p“ (lk. 193—194). Olen J. Bergmann'iga ühisel arvamisel, et selle laulu looja ei ole mitte Veske olnud. Mitmed asjaolud, ka laulu keel ja stiil näivad minule J. Kunder'i kui autori poole näitavat. „Rohupapi“ all on mõeldud küll J. V. Jannseni väimees dr. H. Rosenthal, kes elas Tallinnas. „Sakalal“ oli tüli pappidega; Rosenthal ei olnud küll kirikupapp, et ta aga teiste pappide poole hoidis, võis teda rohu, s. o. arstirohu-papiks nimetada. Laul on küll katkendiline, aga ometi mitte nii „lõstane“, ilma „tera“ ja „tuumata“, nagu Bergmann ütleb. Mulle näib võimalik olevat, et Kunder, kes oli Rakveres kooliõpetajaks, kirjutas Veskele tühe Tallinnas-käigu üle ja pani kirja osalt värssi:des paberile või lisa kirjale paaberilepandud riimitud mõttemõlgutusi juurde; nii oleks ka laulu katkendlikkus seletatav.

H. Koppel.

Tellimine populaar-loodusteadusliku ajakirja

«LOODUSEVAATLEJA»

peale 1933. aastaks on avatud.

Ajakiri „Loodusevaatleja“ ilmub 1933. aastal edasi endisel kujul ja suurusel. Veel sihikindlamalt kui senini püüab „Loodusevaatleja“ täita neid ülesandeid, mis ta on seadnud endale juba alguses. Igaühele peaks oma ümbruse looduse mõistmine ja siin esinevaist loodusnähtustest arusaamine olema esimeseks ülesandeks, kui tahetakse püsida ajakõrgusel aastasajal, kus loodusteadused on omandanud väga tähtsa koha teiste teaduste hulgas. „Loodusevaatleja“ tahab siin olla nõuandjaks ja juhatajaks igale loodusesõbrale. Mitte üksi kodumaa loodus, selle loomastik ja taimestik, maastik ja maapiinna ehitus jne. ei ole „Loodusevaatleja“ veergudel arutamisel, vaid ka peatükke välismaade oludest; seal esinevatest huvitavamatest nähtustest tahab „Loodusevaatleja“ tuua pikemaid-lühemaid kirjeldisi, et ülevaade loodusteadustest oleks selge ja loodusteaduste arenemine alati põhjendatud.

„Loodusevaatleja“ ümber on koondunud laialdane loodusteadlaste pere, kes on harjunud oma mõtteid avaldama selgelt ja arusaadavalt. Need on olnud juba alalisiks kaastöölisiks „Loodusevaatleja“ toimetamisel. Samuti on ka teised paremad loodusteadlased lubanud „Loodusevaatlejale“ oma kaastööd.

Neljandal aastakäigul ilmub „Loodusevaatleja“ 6 korda aastas, kolm numbrit kevadsemestril ja kolm numbrit sügissemestril. Aastatellijad saavad hinnata kaks kaasannt seeriast „Juhatusi teadusliku töö korraldamisel“, poolaastatellijad ühe.

„Loodusevaatleja“ tellimishind on ühes kaasanntetega

aastas	2 krooni 40 senti
poolaastas	1 „ 25 „
üksiknumbrid	— à 40 „

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised riigis. Postiasutiste kaudu on kõige parem tellimise viis: tellimised saadetakse kohe viibimata edasi, seepärast ei tule tellijatel ajakirja saamist asjata oodata. Peale selle ei maksa tellijad posti kaudu tellides mingit saatekulu, sest et ajakirja toimetuse ise maksab vastavad summad, kui raha saadetakse ajakirja tellimise tariifi järele.

Sellepärast on „Loodusevaatleja“ talituse soov: **Tellige kõik meie ajakirja vaid postiasutiste kaudu või otsekohe talitusest!** Asutistele, kel vaja arvet tõestisena, saadetakse arve kohe esimesel nõudmisel. Suuremates keskkochtades on „Loodusevaatlejal“ esindajad, kelle zadressid avaldatakse.

Toimetuse ja talituse aadress on TARTU, KASTANI T. 119.

Toimetaja ja väljaandja: Dr. phil. G. VILBERG.

Eesti Kirjanduse Seltsi väljaanded

Tellimised 1933. aasta peale avatud!

EESTI KIRJANDUS

XXVII aastakäik

ilmub endiselt 12 numbrit. Hind 5 kr. aastas, 2 kr. 50 s. poolaastas,
1 kr. 25 s. veerandaastas, 50 s. üksiknumber.

Biograafiline seeria

Suurmeeste elulood

Aastas 6 raamatut, à 120—160 lk., piltidega. Hind 7 kr. 50 s., mida võib tasuda: 3 kr. tellimisel, 2 kr. 50 s. 1. IV, 1 kr. 25 s. I. VII ja 75 senti 1. X. Poolaastas 4 kr., üksiknumber 1 kr. 50 s. Ilmub senise mitteperioodilise eluloolise seeria eeskujul, milles senini avaldatud järgmised elulood: Aleksander Suur, Vergilius, Michelangelo, Washington, Beethoven, Hugo, Garibaldi, Darwin, Kivi, Pasteur, Edison.

Populaarteaduslik seeria

ELAV TEADUS teine aastakäik

Aastas 12 raamatut à 80—120 lk., rohkete illustatsioonidega. Tellimishind 9 krooni, mida võib tasuda osakaupa: 3 kr. 50 s. tellimisel, 2 kr. 50 s. 1. IV, 2 kr. 1. VII, 1 kr. 1. X. Poolaastas 5 krooni, veerandaastas 2 kr. 75 s., üksiknumber 1 kr. Kõige lihtsam on tellida sisse makstes tellimishind Eesti Kirjanduse Seltsi posti jooksvale arvele nr. 20—36 ja kirjutades tellimine sissemaksukaardi lõigendile.

Tellimisi võtavad vastu ka kõik postkontorid, raamatukaupl.,
seltsi usaldusmehed ja

Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, Suurturg 12, telefon 6-01.

Jälgige ajalehtedes tellimisvõimalusi preemiatega!